

ÖLÜMÜNÜN 50. YILINDA VETERİNER KİMYAGER ORD. PROF. FAZLI FAİK YEĞÜL (1882 – 1965)

*Emre Dölen**

Fazlı Faik [Yeğül] Bey¹ Hüseyin Hüsnü Bey'in oğlu olarak 1882'de Selânik'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Selânik'de pekiyi derece ile tamamladı. 1899'da İstanbul'a geldi ve giriş sınavını üçüncülükle kazanarak Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi'ne girdi. Birinci sınıftan ikinci sınıfa birincilikle geçti ve üç doktora sınavını da başarı ile verdikten sonra 13 Temmuz 1319 [26 Temmuz 1903]'de birincilikle mezun olarak veteriner hekim [baytar] diploması almaya hak kazandı (Şekil 1).

Bir göreve atanmadan önce Ziraat, Orman ve Maadin Nezâreti'nin Ziraat Heyet-i Fenniyesi'ne bağlı Beşinci Şube-i Baytariye Müfettişliği'ne o tarihte şubenin müfettişi ve Baytar Mekteb-i Âlisi'nden hocası olan Abdullah Bey'in tavsiyesine uyarak altı ay kadar fahrî olarak devam etti. Abdullah Bey'in yardımcıları ve birbirinin sınıf arkadaşı olan Mehmed Akif [Ersoy] Bey ve Kemâl Bey ile tanıştı. Mehmed Akif [Ersoy] Bey ile olan dostluğu onun ölümüne kadar sürdü. Bir süre sonra 27 Mayıs 1320 [9 Haziran 1904]'de Tekirdağ'da yeni kurulan Muayene-i Hayvaniye Memurluğu ile Kırkkilise [Kırklareli] Sıhhiye Baytarlığı görevine atanarak devlet memuru olarak Ziraat Nezâreti'nde göreve başladı. Ağustos 1905'de Edirne Vilâyeti Baytar Müfettiş Muavini oldu. Nisan 1906'ya kadar bu görevlerini sürdürdüğü gibi hayvan hastalıkları ile mücadele etti ve köylülere kocabaş hayvanların kolaylıkla yatırılma usullerini öğretti. Bu dönemde, 1903'de, Müfettiş Abdullah Bey'in İstanbul'da kurduğu özel Mekteb-i Edeb'de ve Baytar Müfettişi Hasan Efendi'nin bir arkadaşı ile birlikte 1905'de Edirne'de açtığı özel Mekteb-i Edeb'de fahrî olarak Türkçe dersleri vererek çok sevdiği öğretmenlik hayatına başladı.

Mehmed Akif [Ersoy] Bey Fazlı Faik Bey'i arkadaşı Kemâl Bey tarafından yayınlanmakta olan *Mecmua-yı Ziraiye ve Baytariye* adlı dergide

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi emekli öğretim üyesi; emredolen@gmail.com

¹ Fazlı Faik Yeğül ölümünden kısa bir süre önce Prof. Dr. Nihal Erk'in isteği üzerine ayrıntılı bir otobiyografisini yazarak vermiştir. Aşağıdaki kaynaklar bu otobiyografinin doğrudan yayınına veya bundan yapılan özetlemelere dayanmaktadır. Nihal Erk, "Ord. Prof. Dr. Fazlı Faik Yeğül (1882 – 1965)", *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 12, 3 (1965), 250–256; Ferruh Dinçer, "Veteriner hekimliği arşivinden bir örnek: Fazlı Faik Yeğül'ün otobiyografisi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 6, 2 (2005), 117–124; Nihal Erk ve Ferruh Dinçer, *Türkiye'de Veteriner Hekimlik Öğretimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Tarihi*, Ankara 1970, s. 287; Şule Osmanağaoğlu, "Türk tarihinde veteriner hekim büyüklerimiz", *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 81, 1 (2010), 4.

yazı yazmaya teşvik etti. Bunun üzerine Fransızca dergilerden iktibas ederek o sıralarda önem kazanmaya başlayan ‘‘Calmett – Guereene B.C.G.’’ verem aşısı hakkında 1903’de Türkiye’de ilk kez yazılar yazmaya başladı. Fazlı Faik Bey Tekirdağ’da bulunduğu süre içinde de İstanbul’da yayınlanan *İkdam* gazetesinde yazılar yazdı.

Fazlı Yeđl

Şekil 1. Fazlı Faik Yeđl (1882 – 1965) [F.Dinçer, s. 118]

Nisan 1906’da Mülkiye Baytar Mekteb-i Ālisi’ne Fenn-i Vilāde [Dođum Bilgisi] ve Ticaret-i Baytariye Muallimi ve Müdürlük Kātibi olarak naklen atandı. Bir süre sonra Kimya Muallim Muavinliđi görevi de buna eklendi ve böylece asıl meslek edindiği kimya hocalığına başlamış oldu (Şekil 2).

İkinci Meşrutiyet’in ilanı zerine Selānik’de sürgünde bulunan sivil veterinerliğin kurucusu ve Mülkiye Baytar Mekteb-i Ālisi Müdürü Miralay Mehmed Ali Bey İstanbul’a geldi. 13 Ağustos 1908’de Baytar Mektebi’nde yapılan toplantıda Mehmed Ali Bey’in teklifi zerine Osmanlı Cemiyet-i İlmiye-i Baytariyesi adıyla bir cemiyet kurulmasına ve *Mecmua-yı Fünûn-ı Baytariye* adı altında bir dergi çıkartılmasına karar verildi. Cemiyetin Yönetim Kurulu Mehmed Ali Bey (Reis), Mehmed Akif [Ersoy] Bey (Muavin), Nikolaki Bey (Veznedar), Ali Rıza [Uđur] Bey (Umûmî Kātib) ve Fazlı Faik [Yeđl] Bey’den (Huss Kātib) oluşuyordu.² Bu toplantıda dergi kuruluncaya kadar Fazlı Faik Bey tarafından baytarlığın perişan durumunu belirten yazıların

²

‘‘İzmir Veteriner Hekimler Odası’nın kuruluş tarihçesi’’, <http://www.izmir-vho.org/tarihce.asp>. Cemiyetin adı 1910’da asker baytarların da katılmasıyla Baytar Mekteb-i Ālisi Mezunn Cemiyeti olarak değişti ve cemiyetin faaliyeti 7 Haziran 1914’de sonlandırıldı.

yazılmasına karar verildi. Bu konudaki ilk yazısı Ağustos 1908'de Samih Rıfat Bey'in yeni yayınlamaya başladığı *İttifak* gazetesinde çıktı. Fazlı Faik Bey bu sırada *Tercüman-ı Hakikat* gazetesine de yazılar yazıyordu.

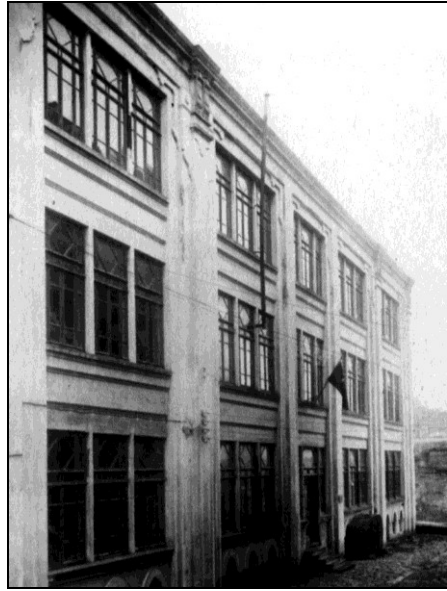
Şekil 2. Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi'nin Sultanahmed'deki binasının genel görünümü.
Hasan Soydan (yay. haz.), *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi*, s.146.

İkinci Meşrutiyet'in ardından Avrupa'ya öğrenci göndermek için açılan yarışma sınavını kazanan altı kişiden biri olarak Eylül 1909'da kimya öğrenimi görmek üzere Berlin'e gönderildi. Berlin Üniversitesi'ne kaydolarak burada Prof. Dr. Emil Fischer (1852–1919), onun yardımcısı Prof. Dr. Siegmund Gabriel (1851–1924), Prof. Dr. Arthur Stähler, sentetik benzini bulan Prof. Dr. Franz Fischer (1877–1947), Prof. Dr. Otto Diels (1876–1954) ve radyoaktivite üzerindeki çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Otto Hahn (1879–1968) gibi dönemin ünlü kimyacılarının ders ve uygulamalarına devam etti. Radyoaktivite ve atom yapısı konularına büyük ilgi duydu ve bu ilgisini yaşamının sonuna kadar sürdürdü.

Bir sömestr Patoloji Enstitüsü Biyolojik Kimya Şubesi'nde Prof. Dr. Zalskofski'nin yanında fahri asistan olarak çalıştı. Türkiye'nin isteği ve Berlin Sefareti'nin aracılığı ile bir süre Berlin Mezbahası'nda ve bir süre de döneminin modern kuruluşlarından olan Böhle Süthanesi'nde çalışarak bunlar üzerine raporlar hazırladı. Süresinin dolması üzerine 1911 yılı sonunda pekiyi dereceli sertifikalarla birlikte İstanbul'a döndü.

Birinci Dünya Savaşı içinde 1915'de Darülfünun'u ıslah etmek amacıyla Almanya'dan çoğu genç olan yirmi dolayında öğretim elemanı getirtilerek bunlara müderris unvanı verildi. Genellikle Almanya'da öğrenim görmüş olan

Türkler Alman müderrislerin yanına müderris muavini sıfatı ile tercüman ve yardımcı olarak atandılar. Fazlı Faik Bey Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi'ndeki görevlerine devam ederken 1916'da bunlara ek olarak İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi'ne Kimya-yı Gayr-ı Uzvî [Anorganik Kimya] müderrisi olarak gelmiş olan Dr. Fritz Arndt'ın yardımcılığına atandı (Şekil 3). Fen Fakültesi'ne gelenlerden Dr. Fritz Arndt, Dr. Gustav Fester ve Dr. Kurt Hoesch kimyacıdır. Bu Alman müderrisler, 1917'de Fen Fakültesi içinde bir Kimya Enstitüsü kurarak (Şekil 4) 1917'de bağımsız kimyagerlik öğretimini başlattılar. Fazlı Faik Bey, Kimya öğretiminin başlaması üzerine Kimya-yı Tahlilî [Analitik Kimya] Muallimi olarak bu dersi üstlendi.

Şekil 3. Fen Fakültesi Kimya-yı Gayr-ı Uzvî [Anorganik Kimya] Müderrisi Dr. Fritz Arndt [F. Schmidt, s. 896] (solda).

Şekil 4. Yerebatan Kimya Enstitüsü binasının ön cephesinin 1940'lı yıllardaki görünüşü. (Alemdar Mahallesi, Taşsavaklar Sokak, No. 4-6, Cağaloğlu/Eminönü) (sağda)

N. Sarı, B. Akgün ve Ü. E. Kurt, *Kuruluşundan 1933 Reformuna İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi*, İstanbul 2011, s.8.

Dr. Fritz Arndt İstanbul'daki görevi kabul edince daha Almanya'dayken Türkçe öğrenmeye başlamış, İstanbul'a gelince İbrahim Necmi [Dilmen] Bey'den (1885 – 1945) Türkçe dersleri aldığı gibi yardımcısı Fazlı Faik [Yeğül] Bey ve öğrencilerinin yardımıyla kısa sürede Türkçeyi veya daha doğrusu kendisinin deyimiyle “Osmanlıca”yı öğrenmiştir.

Kimyagerlik öğretimine 1917 – 1918 ders yılından itibaren başlanılmış olmakla birlikte savaş koşulları nedeniyle öğrenci bulmakta büyük sıkıntı çekilmiştir. İlk öğrenciler Rusya ve Romanya'dan gelmiş Türklerden üç kişidir

ve bunlar daha önce Fen Fakültesi Ulûm-ı Tabiiye Kısmı'nda iki yıl okumuş olduklarından ikinci sınıfa alınmışlar ve 1918'de mezun olmuşlardır. Doğrudan doğruya Kimyagerlik Zümresi'ne ilk kayıtlar da 1918'de yapılmış ve bu sınıf 1920 – 1921 ders yılında yedi kişi olarak mezun olmuştur.

Kimya-yı Gayr-ı Uzvî [Anorganik Kimya] dersi birinci ve ikinci sınıflarda haftada dört saat olarak Dr. Fritz Arndt tarafından verilmektedir. Birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda yapılan ve hergün sabah saat 8'den akşam saat 6'ya kadar açık olup, öğrencilerin ders saatleri haricinde çalıştıkları Kimya-yı Gayr-ı Uzvî Laboratuvarı, Dr. Fritz Arndt ile yardımcısı Fazlı Faik [Yeğül] Beyler tarafından yürütülmüştür, Kimya-yı Tahlilî [Analitik Kimya] dersi üçüncü ve dördüncü sınıflarda haftada bir saat olarak Fazlı Faik [Yeğül] Bey tarafından verilmiştir.

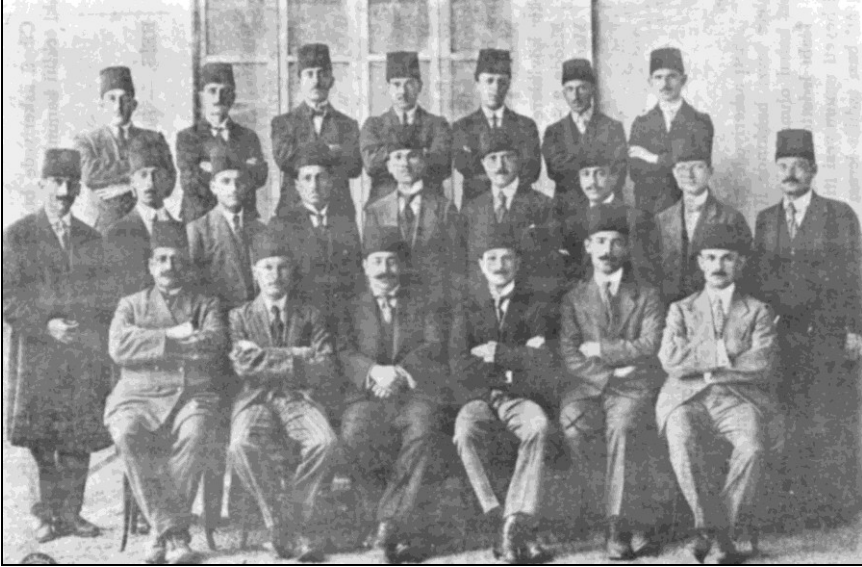
Alman müderrislerden Dr. Kurt Hoesch tedavi olmak üzere 1917'de İsviçre'ye gitmiş ve bir daha geri dönmemiştir.³ Dr. Gustav Fester de 1918 yaz tatilinde Almanya'ya gitmiş ve geri dönmemiştir. 1918 yaz tatili sonunda geriye dönen Dr. Fritz Arndt, Mondros Mütarekesi'nin ardından Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Bu durum karşısında 1918 – 1919 ders yılında bir kısmı daha önce Alman müderrisler ile birlikte çalışmış olan Türk öğretim elemanları muallim ve müderris olarak tayin edilerek Kimya Darülmesai'sinin öğretim kadrosu yeniden düzenlenmiş, Beyrut'a taşınmış olan Şam Tıbbiye-i Mülkiyesi'nin 1918'de kapanması üzerine İstanbul'a gelen bu okulun hocalarından Ligor [Taranakidis] Bey kadroya katılmış ve Fazlı Faik [Yeğül] Bey de Mülkiye Baytar Mektebi hocalığını tercih ederek ayrılmıştır. Bundan sonra Kimya-yı Gayr-ı Uzvî [Anorganik Kimya] ve Kimya-yı Tahlilî [Analitik Kimya] dersleri Müderris Ligor [Taranakidis] Bey tarafından yürütülmüştür.

Mütareke döneminde Askerî Baytar Mektebi Şûrâ-yı Devlet'in 12 Mayıs 1337 [1921] tarihli kararı ile lağvolarak alet, edevat ve 88 öğrencisi Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne bağlı olan Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi'ne devredilmiş ve okulun adı Baytar Mekteb-i Âlisi olmuştur. Fazlı Faik [Yeğül] Bey okulun yeniden düzenlenen öğretim kadrosuna Kimya-yı Gayr-ı Uzvî [Anorganik Kimya] ve Toksikoloji Muallimi olarak alınmıştır. Daha sonra müderrisliğe yükselmiş, Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi ve 1928'de Orman Mekteb-i Âlisi kimya muallimliğini de üstlenmiştir (Şekil 5).

Fazlı Faik Bey, 1933'de Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulması üzerine Şubat 1933'de Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Umûmî Kâtipliğine vekâleten atanmış ve 2 Mart 1933'de işe başlamıştır. Bu görevi sürdürmekle birlikte 29 Ekim 1933'de Veteriner Fakültesi Adlî Tıp ve Sağlık Zabıtası

³ Feza Günergün, "Darülfünun kimya eğitiminde reform: I. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'a gelen üç Alman kimyager," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c.10, sayı 1, 2008, s.82.

doçenti olarak atanmış, 28 Ekim 1935’de birinci sınıf doçentliğe terfi etmiş ve 19 Mayıs 1936’da profesörlüğe yükseltilmiştir. Aynı yıl kimya profesörlüğü de kendisine verilmiş ve 26 Haziran 1944’de ordinaryüs profesör olmuştur. 1940 – Ekim 1942 ve Kasım 1944 – Ekim 1946 dönemlerinde iki kez Veteriner Fakültesi Dekanlığı yapmıştır. Fazlı Faik Bey, Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün seçimle işbaşına gelen ilk rektörü olup⁴ bu görevdeyken 13 Temmuz 1947’de yaş sınırlaması nedeniyle emekliye ayrılmıştır.⁵ İki yıl kadar Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi’nde öğretim görevlisi olarak ders veren Fazlı Faik Yeğül, 17 Ekim 1965’de İstanbul’da Göztepe’deki evinde vefat etmiştir.⁶

Şekil 5. Mütareke döneminde Anadolu’da sığır vebası hastalığı ile mücadele eden veterinerlere yardımcı olan veteriner grubu, hocaları ile birlikte (1919). Ön sırada oturanlar soldan sağa Müfredat-ı Tıbb-ı Baytarî Muallimi İsmail Hakkı Bey, Fizyoloji Muallimi Sabri [Okutman] Bey, Okul Müdürü Ali Rıza [Eren] Bey, Kimya Muallimi Fazlı Faik [Yeğül] Bey, Zootekni Muallimi Yorgi Bey ve Cerrahî Hastalıklar Muallimi Salih Zeki Bey. [M. Bekman (1950), s. 17].

Fazlı Faik Yeğül özel yaşamını şöyle anlatmıştır:

“1908 Ağustosunda evlendim ve hiç çocuğum olmadı. Resimden ve müzikten çok hoşlanırım. Kitap merakım çok büyüktür. Refikamın vefatında kitaplarımı ve dergilerimi dostlarıma ve talebelerime verdim. Almanca, İtalyanca, Fransızca lisanlarını yazacak ve okuyacak kadar bilirim.”

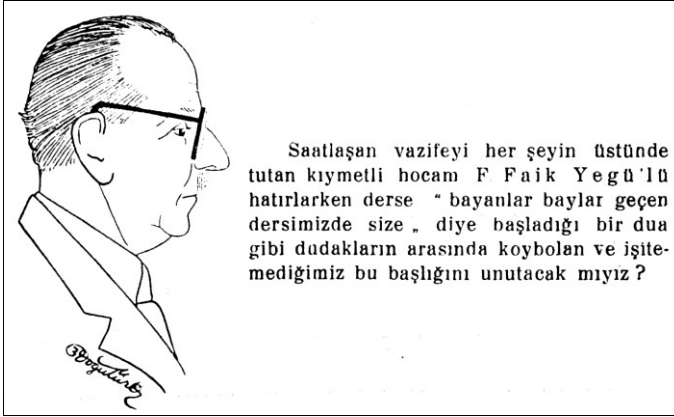
⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon kodu 30.11.1.2 / Yer No. 191.13.14 (14 Mayıs 1947).

⁵ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933 – 1948)*, Ankara 2008, s. 288; A. Nazım Özkazanç, “Büyük acımız: Hocamız Ord. Prof. Fazlı Faik Yeğül’ün ölümü”, *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 35, 11–12 (1965), 630–631.

⁶ Ölüm ilânı: *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1965, s. 7.

Aynı zamanda öğrencisi de olan Nihal Erk kendisini aşağıdaki gibi tanımlamıştır (Şekil 6).

“Uzun ve faal bir meslek hayatı olan hocamız sakin tabiatlı, muntazam ve son derece dakik bir insandı. Derslere tam zamanında girer önce çok alçak bir sesle anlatmaya başlar, tam sessizlik sağlanınca sesini biraz yükseltirdi. Mesleğini çok sever, meslektaşlarına yardımdan kaçınmazdı. Muâşeret adabına riayetten son derece hoşlanan, şık, zarif ve nazik bir insandı.”

Şekil 6. Fazlı Faik Yeğül'ün bir karikatürü [Askeri Veteriner son sınıf öğrencisi Yakup Ulukan, Y.Z.E. Veteriner Fakültesi Yıllığı 1946, s. 78].

Fazlı Faik Bey Almanya'dan dönüşünde *Fenn-i Baytarî* dergisinde ve istek üzerine *Aragon* adlı bir dergide⁷ Türkiye'de ilk kez modern kimya, elektroliz ve iyonlaşma teorisi üzerinde yazılar yazmıştır. *İstanbul Darülfünunu Fünûn Fakültesi Mecmuası*'nda başladığı radyoaktivite ve çekirdek kimyası veya kendi deyimiyle "atom kimyası" konusundaki yazılarını daha sonra *Baytarî Mecmua*'da sürdürmüştür. Burada atom yapısı, radyoaktivite ve izotoplar konusundaki yeni bilgileri aktardığı gibi, Yüksek Orman ve Baytar Mekteplerinde atom konusunda konferanslar vermiştir.

Fazlı Faik Yeğül'ün çevirdiği kitaplar

Fazlı Faik [Yeğül] Bey Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi'nde görevli olduğu dönemde yardımcısı olduğu Dr. Fritz Arndt'ın iki laboratuvar kitabını Almandan Türkçeye çevirmiştir.

⁷ Fazlı Faik Yeğül'ün sözünü ettiği bu derginin adına rastlanmamıştır. Burada bir yanlışlık olması söz konusudur.

Muhtasar Tatbikat-ı Kimyeviye

Fritz Arndt (Darülfünun Fen Fakültesi Kimya-yı Madenî ve Tahlilî [Anorganik ve Analitik Kimya] Müderrisi), *Muhtasar Tatbikat-ı Kimyeviye* [Kısa Kimya Uygulaması], Mütercimi: Darülfünun Fen Fakültesi Kimya-yı Madenî ve Tahlilî [Anorganik ve Analitik Kimya] Müderris Muavini ve Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi Kimya Muallimi Fazlı Faik [Yeğül], Matbaa-yı Âmire, İstanbul 1332 [1916], 152 s. + 1 cetvel, “Maarif-i Umûmiye Nezâreti Telif ve Tercüme Kütüphanesi, Aded: 52”.⁸

Bu kitap ana dalı kimya olmayan öğrenciler için hazırlanmış olup anorganik ve organik kimya denemeleri ile anorganik kalitatif analizi içermektedir. Kitapta önsöz bulunmamakla birlikte, F. Arndt 1917’de yayımlanan *Kimya-yı Gayr-ı Uzvîden İlk Tatbikat* adlı kitabının önsözünde “Ulûm-ı Tabiiye Şubesi” öğrencilerinin “*Muhtasar Tatbikat-ı Kimyeviye* namı altında” kendisi tarafından “telif edilmiş bulunan küçük rehber göre” laboratuvar yaptıklarını belirtmektedir. Bu kitap Dr. Fritz Arndt’ın 1934’de, bu kez mülteci olarak İstanbul Üniversitesi’ne gelişinde yeniden çevrilerek ikinci kez basılmıştır. Yazar kitabın ön sözünde “Bu kitap Almanca (*Kurzes Chemisches Praktikum*) isimli eserimin on yedinci tab’ından – yaptığım bazı ilâveler ve değişmelerle beraber – Türkçeye çevrilmiştir” demektedir (Şekil 7 ve 8). Adı geçen Almanca kitabın birinci baskısı 1912’de ve ikinci baskısı da 1919’da yapılmış olduğuna göre *Muhtasar Tatbikat-ı Kimyeviye* bunun birinci baskısının çevirisidir. Kitabın arkasına bir periyodik çizelge eklenmiştir. Kitabın 1934’de ikinci kez basılmasında 1916 baskısının Türkçeleştirilmesi yerine kitabın yeniden çevrilmesi yoluna gidilmiştir.⁹

Kimya-yı Gayr-ı Uzvîden İlk Tatbikat

Fritz Arndt (Darülfünun Kimya-yı Gayr-ı Uzvî [Anorganik Kimya] Müderrisi), *Kimya-yı Gayr-ı Uzvîden İlk Tatbikat* [Anorganik Kimyadan İlk Uygulama], Mütercimi: Darülfünun ve Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi Muallimlerinden Fazlı Faik [Yeğül], Matbaa-yı Âmire, İstanbul 1333–1917, XII + 418s. + 1 cetvel, “Maarif-i Umûmiye Nezâreti Telif ve Tercüme Kütüphanesi, Aded 99”.

⁸ Kitabın basım yılı kapakta 1332 [1916] ve iç kapakta da 1334 olarak verilmiştir. Rumî 1334 yılı 1918 yılına ve Hicrî 1334 yılı da 1915 – 1916 yıllarına karşılıktır. Buna göre, iç kapaktaki basım yılı ya dizgi hatası sonucunda ya da Hicrî olarak 1334 biçiminde verilmiştir. Yayın sayısı da dış kapakta “Aded: 52” ve iç kapakta “Aded: 25” olarak verilmiştir. Kuşkusuz bir dizgi yanlışından kaynaklanan bu durum karşısında gerçek yayın sayısını belirlemek mümkün değildir.

⁹ Fritz Arndt, *Kısa Kimya Tatbikatı* (P. C. N. Talebesi için), Türkçeye çevirenler: Dr. Abdurrahmanlı ve Selâhattin Mustafa, Fen Fakültesi Neşriyatından, İstanbul 1934, 4 + 133 + III s. + 1 cetvel. Bu kitabın ikinci baskısı aynı adla 1937’de, üçüncü ve dördüncü baskıları da *Kısa Kimya Laboratuvarı* adı altında 1942 ve 1946’da yapılmıştır. 1916 baskısı da göz önüne alındığında kitap Türkiye’de beş kez basılmıştır.

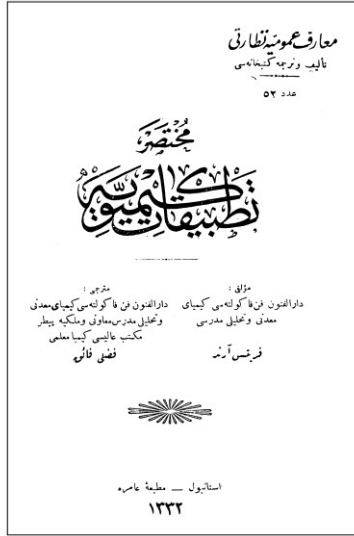
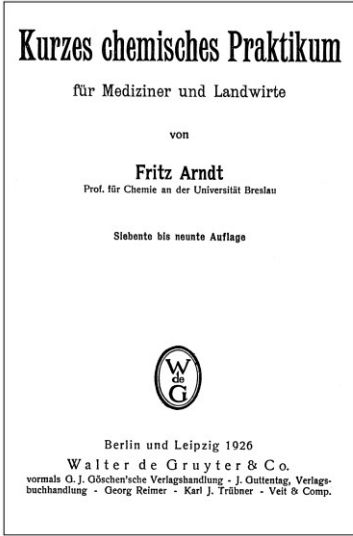
Dr. Fritz Arndt'ın 1916 yılında yazmış olduğu *Kimya-yı Gayr-ı Uzviden İlk Tatbikat* [Anorganik Kimyadan İlk Uygulama] adlı kitabı anorganik kimyaya ilişkin denemeler ile kalitatif analizi içeren bir laboratuvar kitabıdır. (Şekil 9 ve 10). Kitabın 1935 yılında çıkan ikinci baskısının¹⁰ önsözünde “Bu kitap ilk defa 1917 yılında neşredilmiştir. O zaman kitabın metni tarafımdan almanca olarak yazılmış ve Dr. Fazlı Faik [Yeğül] tarafından «Osmanlıca»ya çevrilmiştir” denilmektedir. Fritz Arndt, kitabın başında yer alan “İfade-i müellif”de, yararlandığı kaynakların başlıcalarının Prof. Heinrich Biltz’in (1865–1943) *Experimentelle Einführung in die Anorganische Chemie* [Anorganik Kimyaya Deneysel Giriş] (ilk baskısı: Veit und Comp., Leipzig 1898) ve Prof. Ernst Herman Riesenfeld’in (1877–1957) *Anorganisch-chemische Praktikum: Qualitative Analyse und anorganische Präparate* [Anorganik Kimya Uygulaması: Kalitatif Analiz ve Anorganik Preparatlar] (ilk baskısı: 2 cilt, 1910) adlı eserleri olduğunu ve bazı kısımları bunları esas alarak yazdığım belirtmektedir. Bu kitap Fritz Arndt'ın yararlandığı kaynakları verdiği tek eserdir.¹¹ “İfade-i müellif” başlıklı önsözde bu kitabın kimyayı esas dal olarak alan kimyager ve kimya – fizik şubesi öğrencileri için laboratuvar kitabı olarak yazılmış olduğu ve bu laboratuvar çalışmasının tam gün çalışma koşuluyla 1,5 yarıyılıda tamamlanabileceği belirtilmektedir.

Fazlı Faik Yeğül’ün çevirip derlediği kitaplar

Fazlı Faik Bey ders kitaplarını hazırlarken genel olarak belirli bir yol izlemektedir. Öncelikle seçtiği bir Almanca kitabı Türkçeye çevirmekte ve daha sonra bu çeviriye başka kaynaklardan alıp çevirdiği bilgileri eklemektedir. Genel olarak çevirdiği esas kitabın yazarını ve adını belirtmekle birlikte kullandığı diğer kaynakların adını vermemektedir.

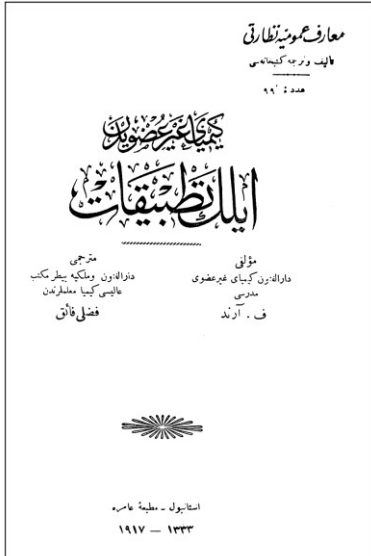
¹⁰ Fritz Amdt, *Gayrı Uzvi Kimyadan İlk Tatbikat*, Fen Fakültesi Neşriyatından, Arkadaş Basımevi, İstanbul 1935, 2 + VI + 299 + 5 s. + 1 çizelge. Bu kitabın üçüncü baskısı 1946’da ve dördüncü baskısı da 1950’de *Anorganik Kimyaya Başlangıç Laboratuvarı «İlk Tatbikat»* adı altında yapılmıştır. Üçüncü baskıda “Yardım edenler: Dr. Lütfi Ergener – Melike Ergener” olarak verilmiş ve dördüncü baskıda ikinci yazar olarak Doç. Dr. Lütfi Ergener gösterilmiştir. Bununla birlikte kitapların içeriklerinde herhangi bir değişiklik söz konusu değildir.

¹¹ Fritz Amdt’ın Türkiye’ye ikinci gelişinde yayınladıkları da dâhil olmak üzere, kitaplarının belirgin özelliklerinden biri de yararlanan kaynakların gösterilmemiş olmasıdır. Her çağdaki bilimsel anlayışa ters düşen bu durum ilginçtir.

Şekil 7. Dr. Fritz Arndt'n ilk kez 1912'de yayınlanmış olan *Kurzes chemischen Praktikum* [Kısa Kimya Uygulaması] adlı kitabının 1926'da yapılmış olan 9. baskısının kapak sayfası (solda).

Şekil 8. Dr. Fritz Arndt'nin 1332 [1916] tarihli *Muhtasar Tatbikat-ı Kimyeviye* [Kısa Kimya Uygulaması] adlı kitabının kapağı (sağda).

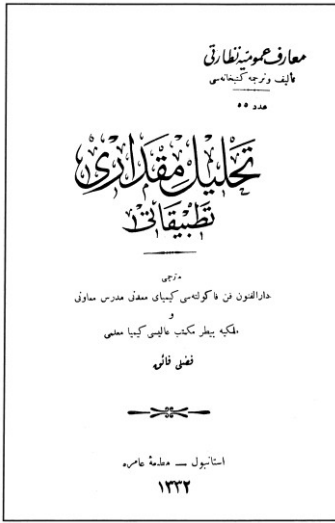
Şekil 9. Dr. Fritz Arndt'nin 1333 [1917]'de yayınlanmış olan *Kimya-yı Gayr-ı Uzviden İlk Tatbikat* [Anorganik Kimyadan İlk Uygulama] adlı kitabının kapak sayfası (solda).

Şekil 10. Dr. Fritz Arndt'nin 1333 [1917]'de yayınlanmış olan *Kimya-yı Gayr-ı Uzviden İlk Tatbikat* [Anorganik Kimyadan İlk Uygulama] adlı kitabının sonundaki Almanca-Türkçe sözlükten bir sayfa (sağda).

Tahlil-i Mikdarî Tatbikatı

[Alfred Stock ve Arthur Stähler], *Tahlil-i Mikdarî Tatbikatı* [Kantitatif Analiz Uygulaması], Mütercimi: Darülfünun Fen Fakültesi Kimya-yı Madenî Müderris Muavini ve Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi Kimya Muallimi Fazlı Faik [Yeğül], “Maarif-i Umûmiye Nezâreti Telif ve Tercüme Kütüphanesi, Aded: 55”, Matbaa-yı Âmire, İstanbul 1332 – 1916], 192 + 1 s.

Fazlı Faik Yeğül kitabın “Birkaç söz” başlıklı önsözünde “Bu kitap Berlin Darülfünunu muallimlerinden Profesör Ştok¹² ile Ştehler¹³ nam zevatın «Tahlil-i Mikdarî Tatbikatı»¹⁴ namındaki eserleri esas ittihaz edilerek ve diğer bir takım asârdan da bazı mebahis iktibas olunmak suretile vücuda getirilmiştir” demektedir. Buna göre, Alfred Stock ile Arthur Stähler’in kitabı temel alınarak çevrilmiş ve buna başka kaynaklardan da eklemeler yapılmıştır. (Şekil 11 ve 12). Ancak başka kaynakların neler olduğu burada belirtilmemiştir. Kitabın hazırlanmasına Kimya Müderrisi Fritz Arndt’nin yardım ve katkısı da olmuştur. Kitap dört ana bölümden oluşmaktadır.

Şekil 11. Fazlı Faik [Yeğül] tarafından A. Stock ve A. Stähler’den çevrilerek 1332 [1916]’da yayınlanan *Tahlil-i Mikdarî Tatbikatı* [Kantitatif Analiz Uygulaması] adlı kitabın kapağı (solda).

Şekil 12. Ünlü Alman anorganik kimyacı Prof. Dr. Alfred Stock (1876 – 1946) (sağda).

¹² Breslau Üniversitesi Kimya Enstitüsü Direktörü olan ve daha sonra Berlin Üniversitesi’ne geçen Prof. Dr. Alfred Stock (1876 – 1946).

¹³ Breslau Üniversitesi’de privat doçent ve daha sonra Berlin Üniversitesi’nde profesör olan Dr. Arthur Stähler (1877 – ?).

¹⁴ Alfred Stock ve Arthur Stähler, *Praktikum der quantitativen anorganische analyse* [Anorganik Kantitatif Analiz Praktikum], Springer Verlag, Berlin 1909, VIII + 152 s.

Medhal [Giriş; s. 5–7],

Kısm-ı umûmî [Genel Kısım; s. 8–36]: Bu bölümde kantitatif analizde kullanılan alet ve edevat, örneğin analize hazırlanması, çözünürleştirme, çöktürme, çöktürmelerin süzülmesi ve kızdırılması ile analiz sonuçlarının hesaplanması gibi konular ele alınmıştır.

I. Tahlil-i bil-vezn [Gravimetrik Analiz; s. 37–95]: Bu bölümde 22 tane gravimetrik tayin reçetesi verilmiştir. Burada klorür, sülfat ve tek metal tayinlerinin yanında yan yana tayinlere yer verilmiş ve dolomit, kalkopirit ve bazı silikat minerallerinin analizlerinin nasıl yapılacağı anlatılmıştır (Şekil 13).

Şekil 13. Fazlı Faik [Yeğül] Bey tarafından 1916'da yayınlanan *Tahlil-i Mikdarî Tatbikatı* [Kantitatif Analiz Uygulaması] adlı kitapta "Tahlil-i bil-vezn" [Gravimetri] bölümünün başlangıç sayfası (solda; s.37) ve "Tahlil-i bil-hacm" [Volumetri] bölümünün başlangıç sayfası (sağda; s.96).

II. Tahlil-i bil-hacm [Volumetrik Analiz; s. 96–163]: Burada önce volumetrik analiz ve bunun için kullanılan kaplar ve büretler konusunda bilgi verildikten sonra 0,1 N klorür asidi ve 0,1 N sodyum hidroksit çözeltilerinin hazırlanıp ayarlanması ve bunlarla yapılan asit – baz titrasyonları verilmiştir. Bunun ardından potasyum permanganat çözeltisi ile yapılan titrasyonlar ele alınarak 0,1 N oksalik asit ve 0,1 N potasyum permanganat çözeltilerinin hazırlanması ve ayarlanması ile bunlarla yapılan tayinlerin reçeteleri verilmiştir. Bunun ardından iyodimetrik titrasyonlara geçilerek 0,1 N iyot çözeltisinin

hazırlanması ve bununla yapılan tayinler ele alındıktan sonra çöktürme titrasyonları ele alınarak 0,1 N sodyum klorür ve 0,1 N gümüş nitrat çözeltilerinin hazırlanarak ayarlanması ve bunlarla yapılan bazı tayinlere yer verilmiştir (Şekil 13).

III. Tahlil-i Elektrikî [Elektroanalitik Yöntemler; s. 164–186]: Bu bölümde standart elektrot gerilimleri ve buradan yola çıkarak elektroliz için gerekli gerilim ve doğru akım kaynağı olarak kullanılan akümülatörler ele alınmış ve bazı tayinlere yer verilmiştir. Bu kitap Türkiye’de yayınlanmış kitaplar arasında elektroanalitik yöntemlerden söz eden ilk kitaptır. (Şekil 14).

Kitabın arkasına (s. 187–189) “Metn-i kitabda istimâl edilmiş olan kısm-ı azâmı yeni tabirâtın Almanca mukabillerini müş’ir cedveldir” başlığı altında Türkçe – Almanca küçük bir sözlük konulmuştur.

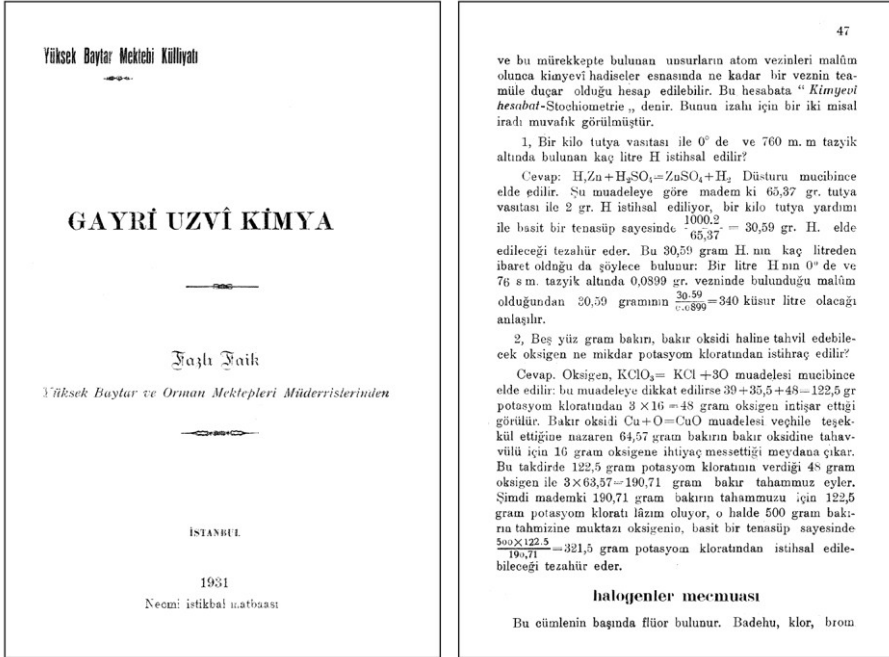

Şekil 14. Fazlı Faik [Yeğül] Bey tarafından 1916’da yayınlanan *Tahlil-i Mikdarî Tatbikatı* [Kantitatif Analiz Uygulaması] adlı kitapta “Tahlil-i Elektrikî” bölümünün başlangıç sayfası (solda; s. 164) ve bu bölümden örnek bir sayfa (sağda; s. 176).

Gayri Uzvî Kimya

Fazlı Faik [Yeğül] (Yüksek Baytar ve Orman Mektepleri Müderrislerinden), *Gayri Uzvî Kimya* [Anorganik Kimya], Yüksek Baytar Mektebi Külliyyatı, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul 1931, XIV + 480 + [4] s.

Fazlı Faik Yeğül kitabın önsözünde, bu kitabın esas olarak Almanya’da öğrenim görürken “ilimlerinden müstefit ve müstefiz olduğum muhterem üstadların derse başlarken talebelerine tavsiye ettikleri en mutena eserlerden ve bunlar meyanında bilhassa Amsterdam Kralî Fen Akademisi Reis Vekili Prof. Dr. A. F. Holleman’ın «Lehrbuch der anorganischen Chemie» [Anorganik Kimya Ders Kitabı] nam kitabından¹⁵ iktibas edilmek ve bilâfasıla takip etmekte olduğum bazı mühim kimya mecmuaları ile bazı yeni neşriyatta görülen en yeni malûmat nazarı dikkate alınmak suretiyle vücuda getirilmiş” olduğunu belirtmektedir (Şekil 15).

Şekil 15. Fazlı Faik [Yeğül] Bey tarafından 1931’de yayımlanan *Gayri Uzvi Kimya* [Anorganik Kimya] adlı ders kitabının kapak sayfası (solda) ve örnek bir sayfa (sağda; s. 47).

Fazlı Faik Yeğül, kitapta genel olarak A. F. Holleman’ın sıralamasına uymakla birlikte, yıllardan beri derslerinde de izlediği gibi, asal [semin] gazlar, periyodik sistem [devri cümle] ve radyoaktif maddeler ile atom yapısı konularını elementlerin tümünün incelenmesinden sonra daha iyi anlaşılabilirliği nedeniyle sona aldığını, bu konuda Charlottenburg Technische

¹⁵ Arnold Frederik Holleman’ın (1859–1953) bu kitabının ilk baskısı 1900’de yapılmıştır. Daha sonra kitabın yeni ve genişletilmiş basımları Egon Wiberg (1901- 1976) ve onun ölümünden sonra da oğlu Nils Wiberg (1934 – 2007) tarafından düzenlenerek sürdürülmüştür. Anorganik kimyanın çok tanınan ve tutulan ve kısaca “Holleman – Wiberg” olarak anılan bu ders kitabı çeşitli dillere çevrildiği gibi 2149 sayfaya ulaşan 102. Almanca baskısı 2007’de Walter de Gruyter yayınevi tarafından yapılmıştır.

Hochschule [Charlottenburg Teknik Yüksek Okulu] kimya profesörü Dr. Karl Andreas Hofmann'ın (1870–1940) *Lehrbuch der anorganischen Experimentalchemie* [DeneySEL Anorganik Kimya Ders Kitabı] adlı çok değerli kitabının da bu görüşünü desteklediğini belirtmektedir.¹⁶

Kitabın çevirisine başka kaynaklardan alınan çok sayıda ekleme yapılmıştır (Şekil 16). Bunlardan bazıları bir veya birkaç paragraflık eklemeler olduğu gibi bazıları da birkaç sayfalık bölümlerdir. Bu ekler için alındıkları kaynaklar belirtilmemiş ve bunlar ana metinden ayrılmaları için küçük puntolarla basılmıştır. Bu eklerden yalnız bir tanesi için bir dipnotu ile “Prof. Dr. Fritz Arndt” kaynak olarak belirtilmiştir.¹⁷

133

teammüllerle tersip edilen pek ince toz halindeki kükürde «kükürt südü» denir. Burada kükürt okadar ince toz halindedir ki sarı rengi hemen gayri mer' olur, bu gayet ince toz haline tevafuk eden büyük satuh dolayısıyla kükürdün bu şekil kimyevî tahavvülata, pek kolay duçar olur. Hususile havanın oksijeni vastasile pek çabuk tahammuz eder. «Kükürt südü» nuu tababette istimali nu esasa mebnidir.

Kükürt gerek madenî ve gerek gayri madenî bir çok anasarla doğrudan doğruya birleşebilir. Havada teshin edilince oksijen ile birleşerek hafif mavi bir gule ile yanar ve kükürt dioksidi SO₂ teşekkül eder. Halogenler ile, hidrojen ile bilavasita birleşir. Demir tozu ile teshin edildikte ateş tehâzüri ile itihat eyler ve « demir sülfidi FeS » tevelli eder. Civa bir havan dahilinde kükürt çeceği ile delkedilecek olursa siyah « civa sülfidi HgS » husule gelir, tesmülün vukun için cüzi bir mikdar suyun ilâvesi lâzımdır.

İstimali.— Kükürt, sanayice mühim mürekkebatından kükürt asidi ve kükürtlü asit istihâl edilmesinden sarfi nazar, usurî halde barut, el'aharıye, kibrit ihzar ve imalinde kullanılır. Bağcıkta küllüme hastalığına karşı, kantuğu volkanize etmek için, katan karıştırarak asfalta müşabih bir zift itihâli için, nihayet uyuza karşı merhem makamında istimal olunur.

Fazlar kaidesi. [1]

Fazlar kaidesi, mütecanis ömlelerdeki yani mihaniki olarak muhtelif akama ayrılabilen ömlelerdeki muvazenet ile iştigal eder. Bir meşhu tuz mahbûlü, sulp tuz ile tenassa getirilince gayri mütecanis bir «ömle-Sistem» tahassul eder, zira bu sulp tuz, mahbûlü ve bunun buharından şu halde mihaniki olarak ayrılabilen üç kısımdan müteşekkildir. Bu aksamın her birisi kendî başına mütecanistir, yani bunun her bir kısmı müsavi surette tereküp etmiştir. Bir gaz mikdarı daima mütecanistir, bir mahbûlü de keza. Fash müteşekkeller ile yekdeğerinden ayrılan ve bir gayri mütecanis ömle teşkil eden mütecanis akama, «Gibbes-Gibbes» bir ömlemin fazlar-Phase'ı ismini verir. Şu halde su ve su buharı iki, buz, su ve su buharı üç faz teşkil ederler. Bir gayri mütecanis ömlede birden fazla gaz fazı bulunamaz, zira

[1] Prof. Dr. Fritz Arndt.

140

ve krom hidroksidinden Cr(OH)₃ ibaret rüsup husule getirir.

Asit vasatta teşekkül eden rüsuplardan arsenik, antimon ve kalay sülfidi rüsupları « polisülfürler »de erir değerleri erimez. Alkali vasatta teşekkül eden rüsuplardan kobalt ve nikel sülfidleri zu asidinde erimez değerleri erir. Bu hususat tahlili kimya noktai nazardan pek ziyade ehemmiyeti haizdir.

Miyarları.— H₂S ne kadar az olursa olsun kurşun asetatı ile işadılmış bir kâğıda temas edecek olursa kurşun sülfidi teşekkül edeceğinden kâğıt hemen esmer bir renge tellevün eder. Bu cihetle kurşun asetatı H₂S — in gayet hassas bir miyardır.

H₂S in ve bilhassa sülfidlerin hassas bir miyarı da « Nitro prüssit de sodyum — Nitro prüssid de sodium » dur. Bu cismin sudaki mahbûlü bir sülfid mahbûlü ile muamele edilecek olursa geçici bir ergovanî renk husule gelir.

İstimali.— H₂S gayet çok kullanılan bir cisindir. Emrazı cildiyyede banyo suretinde kullanılır, kimyanelerde tahlil noktai nazardan ehemmiyeti pek büyüktür.

83. Perkkürtlü-hidrojen—Kükürdün hidrojenli daha bir çok mürekkepleri mevcut olup bunların hepsine birden Perkkürtlü-hidrojen veya çok kükürtlü-hidrojen (Hydrogene per sulfüre; Hyd. polymulfur, Polysulfid) ismi verilir. Bu mürekkeplerde iki ilana mukabilinde 2, 3, 7 ye kadar S bulunur: H₂S₂, H₂S₃, H₂S₄, H₂S₅, H₂S₆. Bunların tuzlarına di-,tri-,tetra-,penta-, hepta süfid denir. Sodyum disülfidi, -trisülfidi v.s. gibi.

Bir sodyum sülfidi Na₂S mahbûlü S ile tahzim olunursa kükürt erir ve ilâve edilen mikdardan göre Na₂S₂ →Na₂S₃ e kadar poli-sülfidler teşekkül eder.

84. Kükürdün halogenli mürekkepleri—, klor ısıdılmakta olan S— in üzerinden geçirilirse sarı renkli klor monosülfidi S₂Cl₂ den ibaret bir mayı teşekkül eder. İzaflî sikket 1.71 dir. Kokusu pek mâhoğ ve zahidir, gözlerden yağ akdır. Su ile yanak yağak tahallül eder. Klorun SCl₂ ve SCl₄ ten ibaret daha iki mürekkebi vardır. Bunların birineisi mayı, diğeri ince beyaz bir tozdur.

85. Unsurların kabiliyeti itihâdiyesi nazariyesi.—

Şekil 16. Fazlı Faik [Yeğül] Bey tarafından 1931'de yayınlanan *Gayri Uzvi Kimya* [Anorganik Kimya] adlı ders kitabından iki örnek sayfa (s. 133 ve 140). Burada farklı kaynaklardan alınıp eklenen ve küçük punto ile basılmış olan kısımlar görülmektedir.

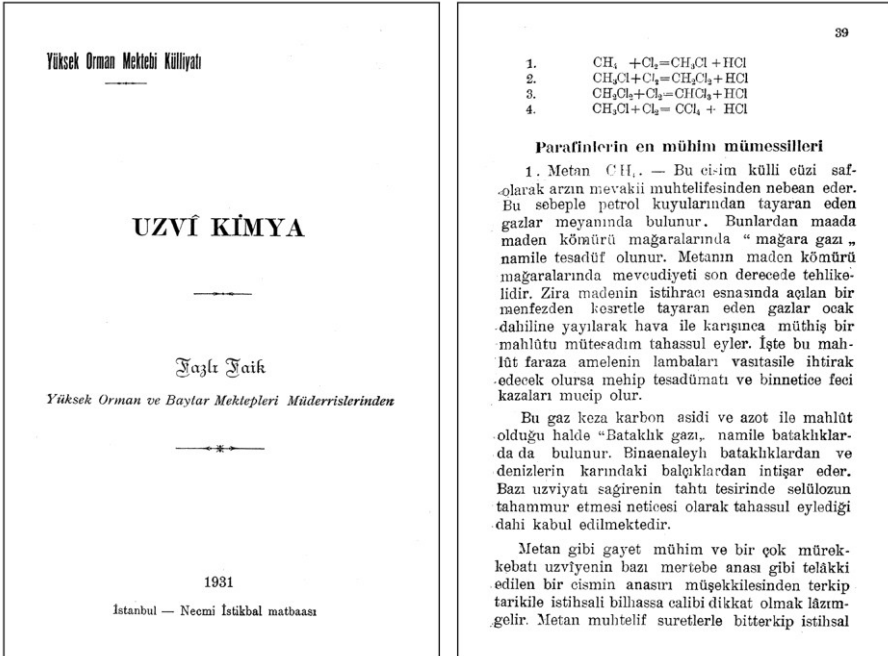
Uzvi Kimya

Fazlı Faik [Yeğül] (Yüksek Baytar ve Orman Mektepleri Müderrislerinden), *Uzvi Kimya* [Organik Kimya], Yüksek Orman Mektebi Külliyyatı, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul 1931, XV + 549 + [7] s.

¹⁶ Bu kitabın birinci baskısı 1918'de yapılmıştır.

¹⁷ “Fazlar kaidesi”, s. 133 – 137.

Fazlı Faik Yeğül kitabının önsözünde bu kitabı “benim hocamdır, yanında çalıştım, kendisinden feyzaldım” dediği ve o tarihte Kiel Üniversitesi profesörlerinden olan Prof. Dr. Otto Diels’in (1876 – 1954) 1929’da altıncı baskısı yayınlanmış olan *Einführung in die organische Chemie* [Organik Kimyaya Giriş] adlı eserini temel alarak yazdığını belirterek Almanya’da iken bu eseri “görmüş ve tarzı tertibini pek beğendiğim için Türkçeye çevirmeğe azmetmişim” demektedir. Bu esas kaynağın yanında Dr. Arnold Frederik Holleman (1859 – 1953), Dr. Carl Arnold (1853 – 1929), Dr. V. von Richter ve Dr. August Bernthsen (1855 – 1931) adlı profesörlerin “Uzvi Kimya” adlı eserlerini, Julius Wilhelm Brühl’ün (1850 – 1911) *Die Pflanzen Alkaloide* [Bitkisel Alkaloidler] adlı kitabından, Rudolf Benedikt ile Ferdinand Ulzer’in “Yağlar ve Şemiler” [*Chemie der Fette und Öle*] adlı ünlü eserinden ve bazı başka kaynaklardan iktibaslarla bulunduğunu belirtmektedir (Şekil 17).

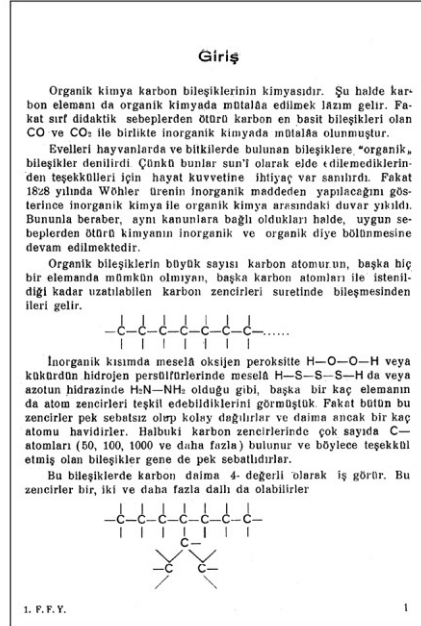
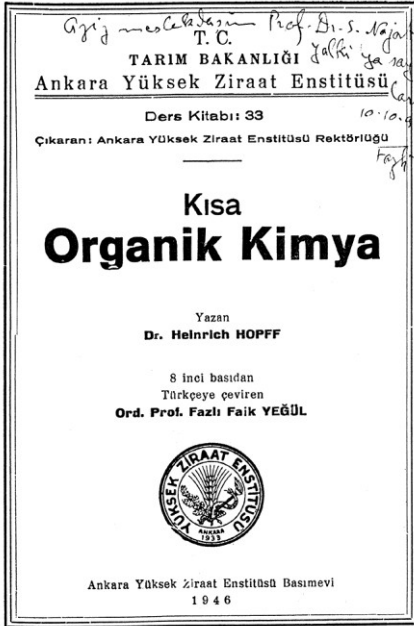
Şekil 17. Fazlı Faik [Yeğül] Bey tarafından 1931’de yayınlanan *Uzvi Kimya* [Organik Kimya] adlı ders kitabının kapak sayfası (solda) ve örnek bir sayfa (sağda; s. 39).

Kitabın içinde çeşitli yerlerde küçük punto ile basılmış kısımlar bulunmaktadır. Bu kısımlar için bir kaynak belirtilmemiş olmakla birlikte bunların Otto Diels’in kitabına başka kaynaklardan yapılmış olan eklemeler olduğu anlaşılmaktadır.

Kısa Organik Kimya

Heinrich Hopff, *Kısa Organik Kimya*, 8 inci basıdan Türkçeye çeviren Ord. Prof. Fazlı Faik Yeğül, T.C. Tarım Bakanlığı Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörlüğü Yayınları, Ders Kitabı Sayı: 33, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara 1946, VII + 149 s.

Kitabın yazarı Prof. Dr. Heinrich Hopff önsözünde, “organik bileşiklerin olağanüstü büyük sayıda bulunmasının organik kimya öğrenimine başlayanları bazı endişelere düşürmesi anlaşılabilir bir şeydir” dedikten sonra organik kimyada öğrenmeyi kolaylaştıran genel esasların bulunduğunu ve bunun sonucu olarak organik bileşiklerin incelenmesinin anorganik bileşiklerin incelenmesine oranla öğrencilerin çok daha az kafa yormalarına neden olacağını belirtmektedir (Şekil 18). Kitapta “kimya ile hekimlik arasındaki sıkı birliğe her bahsin sonunda özel bir surette işaret edilmiştir.”¹⁸

Şekil 18. Fazlı Faik Yeğül tarafından çevrilerek 1946’da yayınlanan *Kısa Organik Kimya* adlı kitabın kapak sayfası (solda) ve başlangıç sayfası (sağda; s. 1).

Fazlı Faik Yeğül ise önsözünde Dr. Heinrich Hopff’un *Grundriss der organischen Chemie* [Organik Kimyanın Temelleri] adlı kitabının organik kimya alanında özet halinde çok güzel bilgi verdiğini, memleketimizde organik kimyaya ilişkin ve hele son yenilikleri içeren kitapların çok az olması nedeniyle

¹⁸ “Kitabı yazarın önsözü”, s. VII.

öğrencilere iyi bir kimya kılavuzu olmak üzere bu kitabı çevirdiğini belirtmektedir.¹⁹

Toksikologia

Fazlı Faik [Yeğül] (Yüksek Baytar Mektebi Müderrislerinden), *Toksikologia*, Yüksek Baytar Mektebi Külliyyatı, Marifet Matbaası, İstanbul 1931, VII + 149 + [2] s.

Fazlı Faik [Yeğül] “İfade” başlıklı önsözünde bu kitabı özellikle Prof. Eugen Fröhner’in (1858 – 1940) *Toxicologie für Tierärz*t [Veterinerler için Toksikoloji] ve Dr. Theodor Sabalitschka'nın *Anleitung zum chemischen Nachweis der Gifte* [Zehirlerin Kimyasal Belirlenmesine Giriş] adlı kitaplarından iktibas edip Johannes Gadamer, Georg Autenricht, Ludwig ve Kobert gibi yazarların konuya ilişkin tanınmış eserlerinden yararlanarak meydana getirdiğini belirtmektedir.

Son zamanlarda Yüksek Baytar Mektebi'ne gerek İstanbul'dan ve gerekse başka yerlerden zehirlenme olayları konusundaki başvuruların artması, toksikolojiye giderek önem verildiğini göstermektedir. Burada zehirlenme halinde gereken tedavinin uygulanması veya hayvanın ölümü halinde olay yargıya intikal etmişse, karara esas olmak üzere zehirin mahiyetinin ortaya çıkartılması önem taşımaktadır. Bu nedenle kitapta zehirlerin aranması konusu ayrıntılı olarak ve en pratik yollar verilerek anlatılmıştır (Şekil 19). Bu kitap Mehmed Akif [Aykut] Bey'in 1920'de Eczacı Mektebi için hazırladığı *Kimyevî Toksikoloji* adlı ders kitabından sonra yayınlanan ikinci kimyasal toksikoloji kitabıdır.²⁰

Bu kitabın ikinci baskısı 1945'de yapılmıştır: Fazlı Faik Yeğül, *Toksikoloji*, 2, bs., T.C. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ders Kitabı Sayı: 28, Ankara 1945, IV + 160 s.

Muhtasar Baytarî Tıbbî Adlî

Fazlı Faik Yeğül, *Muhtasar Baytarî Tıbbî Adlî*, T.C. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörlüğü Yayınları, Talebe Ders Kılavuzu Sayı: 7, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara 1937, X + 100 s.

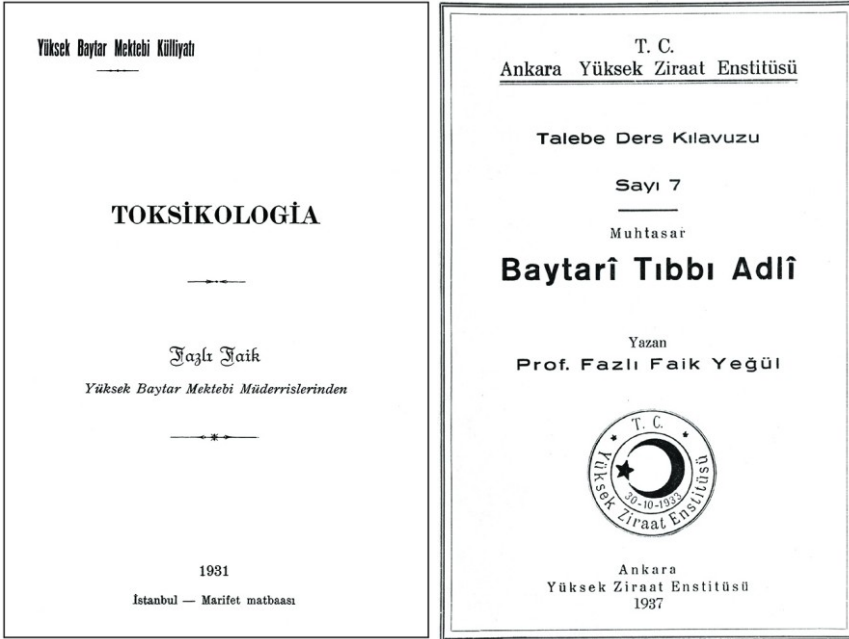
Fazlı Faik Yeğül, “İlk söz” başlıklı önsözde, bu kitabın “bazı Alman eserlerinden ve bu meyanda bu ilim şubesinin büyük ustası Profesör Eugen Fröhner'in «Lehrbuch der gerichtlichen Tierheilkunde» adındaki kitabı ile bazı

¹⁹ “Türkçeye çevirenin önsözü”, s. V. Fazlı Faik Yeğül burada aynı yazarın *Grundriss der anorganischen Chemie* [Anorganik Kimyanın Esasları] adlı kitabını 7. baskısından Türkçeye çevirdiğini ve çevirinin Tarım Bakanlığı tarafından satın alınmış olduğunu belirtmekle birlikte bu kitap basılmamıştır.

²⁰ M[ehmed] Akif [Aykut], *Kimyevî Toksikoloji*, Kader Matbaası, İstanbul 1920, 125 + 5 s.

Fransız eserlerinden iktibas” edilip Borçlar ve Ceza kanunlarının ilgili maddeleri eklenerek meydana getirildiğini belirtmektedir. “Baytarî tıbbî adlî, beşerî tıbbî adlî kadar vâsi ve şümüllü değil ise de hayvan alım satımı, hayvanların insanlara ve insanların hayvanlara yaptıkları zararlar bakımından ve henüz memleketimizde tatbik edilmemiş olmakla beraber tatbiki fikrimizce çok faydalı olacak olan hayvan sigortaları ve saire itibarile pek mühimdir.” Kitapta, hakemlik yapan “baytarın ne gibi adlî meseleler karşısında kalabileceği gösterilmeğe” çalışılmış olup “Baytar, hakemlik işini yaparken bilgisine ve tecrübesine dayanarak hareket etmeli ve vicdanının hükümlerinden asla ayrılmamalıdır.” (Şekil 20).

Bu kitabın ikinci baskısı Yaşar Altan tarafından yeniden gözden geçirilip değiştirilerek 1959’da yapılmıştır: Fazlı Faik Yeğül ve Yaşar Altan, *Veteriner Adlî Tıp*, 2. tasil edilmiş baskı, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları, Ankara 1959, VIII + 119 s.

Şekil 19. Fazlı Faik [Yeğül] Bey’in 1931 tarihli *Toksikologia* [Toksikoloji] adlı ders kitabının kapak sayfası (solda); Şekil 20. Fazlı Faik Yeğül’ün 1937 tarihli *Muhtasar Baytarî Tıbbî Adlî* adlı ders kitabının kapak sayfası (sağda).

Hayvan Yemleri

Fazlı Faik Yeğül’ün Ziraat Vekâleti’nin “Köylüye Öğütler” adlı dizisi içinde *Hayvan Yemleri* adlı bir kitabı bulunmaktadır. Muzaffer Bekman’ın

1942’de yayınlanan *Türkiyenin Et Meselesi* konusundaki kitabına “Hayvan Sigortaları” başlıklı bir bölüm yazmıştır.

Fazl Faik Yeğül’ün kimya terimleri konusundaki yaklaşımı

1930’lu yıllar Türkçe bilimsel terminolojinin kurulması konusunda yoğun tartışmaların yapıldığı bir dönemdir. Kimya ile ilgili terimler, kimya dışındaki bilim alanlarında da kullanıldığından üzerinde en çok tartışılan konulardan birini oluşturmaktadır. Bir yandan Türk Dil Encümeni [Kurumu]’nda kurulan ve “muhtelif ilim şubelerine göre ayrılan terim bölükleri” o dönemde ortaya atılan Güneş – Dil teorisine göre terimler oluşturmaktadır.²¹ Kimya ile ilgili olarak ortaya konulan adlandırma sistemi ve terimler ilk kez 1937’de basılmış ve küçük değişiklik ve eklerle birlikte 1939’da ikinci kez basılarak uygulamaya konulmuştur.²²

Türk Dil Encümeni’nin terimler konusunda izlediği yola karşılık kimya ile ilgili kişiler tarafından çeşitli öneriler yapılmakla birlikte özellikle İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Umûmî Kimya doçenti Tarık Artel ile Tıp Fakültesi Fizyoloji profesörü Dr. Kemâl Cenap Berksoy bilimsel terimlerin türetilmesinde ve yazımında farklı bir yol önermişlerdir.²³ Onlara göre, bir terimin Türkçe karşılığının konulmasında o terimin kökeni hangi dilden ise onun temel alınması yoluna gidilmesidir. Örneğin, "enstitü"nün Latincesi "institutum" olduğundan Türkçeye "institut" olarak aktarılmalıdır. Tarık Artel’e göre.²⁴

“Şu halde, alacağımız fennî tabirlerin kaynakları bunların en çok kullanıldıkları garb lisanları, ve bilhassa, Avrupanın büyük dilleri olmalıdır ki, onlarla daha kolay anlaşalım ..

İşte burada da mevzuumuzun en mühim meselelerinden biri olan *orthograph*. [doğru yazım] systemile [sistemiyle] karşılaşıyoruz. Acaba Avrupa lisanlarından hangisine müracaat edelim? Hangisi bizim için daha muvafıktır?

Demek ki, muhtelif Avrupa dillerindeki telaffuzlara istinad eden bir *orthograph* sistemi yapmak hiç de doğru olmayacak. Şu halde nasıl hareket etmek lazım gelir?

²¹ *İlk ve Orta Öğretim Matematik Terimleri – Karşılık Konulmada Tutulan Metodu Gösterir Gütbetik*, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 1937.

²² *İlk ve Orta Öğretim Kimya Terimleri (Elemanların Adları ile Bileşik Cisimlerin Genel Adlanma Yolları)*, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 1937; *İlk ve Orta Öğretim Kimya Terimleri (Türkçe–Osmanlıca / Osmanlıca–Türkçe / Fransızca–Türkçe)*, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 1937; *İlk ve Orta Öğretim Kimya Terimleri (Bileşik Cisimlerin Umumi Adlanma Yolları: Türkçe–Osmanlıca / Osmanlıca–Türkçe / Fransızca–Türkçe)*, T.C. Maarif Vekillliği, İstanbul 1939.

²³ Tarık Artel, *Türkçe Kimya Nomenclaturu Nasıl Olmalıdır*, İstanbul 1935.

²⁴ Tarık Artel, *a.g.e.*, s. 20–21.

Bunun için en mükemmel çare, bütün culturlu [kültürlü] lisanlarda yapıldığı gibi, böyle kelimelerin lâtince ve yunanca köklerini arayarak (ki, bu da pek güç bir iş değildir) onlara göre doğru yazıp, icab ederse, istediğimiz gibi okumaktır.”

Fazlı Faik Yeğül'ün de eskiden beri terim tartışmalarının içinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Alfred Stock ve Arthur Stähler'den çevirdiği ve 1916'da yayınlanan *Tahlil-i Mikdarî Tatbikatı* [Kantitatif Analiz Uygulaması] adlı kitabının “Birkaç söz” başlıklı ön sözünde terim konusu üzerinde de önemle durmakta, bu güne kadar terimlerin hep Fransızcadan alınmış olduğunu, Almancadan yapılan bir tercümede terimlerin karşılıklarının bulunmasında güçlük çekildiğini, karşılıkları bulunmayan terimler için Darülfünun'da komisyonların çalışmakta olduğunu, ancak bu komisyonların Fransızca sözlükleri esas aldıklarını, çeviri yapacaklara kolaylık olması için bu komisyonların Almanca ve İngilizce terimleri de içeren sözlükler hazırlaması ve İstilahât-ı Kimyeviye Şubesi'nin de bu komisyonlara eklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Fazlı Faik Yeğül, *Gayri Uzvî Kimya* adlı kitabının “Bir iki söz” başlıklı önsözünde kimya terimleri üzerinde durmaktadır. Buradan yukarda sözü edilen terim komisyonunun daha sonra kurulmuş olduğu fakat birkaç toplantıdan sonra dağıldığı anlaşılmaktadır.

“Vaktile mevcut olan İstilahat Encümeni, kimya istilâhlarını tetkik ederken bu fen şubesi ile uğraşan bazı zevatı, bu meyanda bizi de 26 Mayıs 330 [8 Haziran 1914] tarihli bir tezkere ile encümene davet eylemiş idi. İlk efkar teatisi neticesinde, kimya istilâhlarını takarrur ettirmek üzere, halen Zonguldak meb'usu muhterem Celâl Sahir [Erozan; 1883 – 1935] Beyefendi riyaseti altında bazı kimya muallimlerinden ve kimyagerlerden bir heyet teşkil edilmiş idi. Bu komisyon, bizde dahil olduğumuz halde, İctihat Evi'nde bir dairede bir iki defa içtima ederek müdavelei efkarda bulunmuş idise de toplanmalar devam edememişti.”

Bir sonuca ulaşamayan bu komisyonda “Biz o vakit *humuz* yerine *oksit*, *hamuz* yerine *asit* ve emlâhta faraza *kibritiyeti nuhas* makamında Almanlar ve İngilizler gibi *bakır sülfat* denilmesini ileri sürmüştük” dedikten sonra Dil Encümeni'nin dil kurallarına daha uygun olarak *bakır sülfatı* terimini kabul ettiğini ve bu kitapta eskiden beri taraftarı olduğu ve savunduğu bu esası izlediğini belirtmektedir.²⁵

Sodium gibi “ium” ile son bulan element adlarının Türkçe telaffuzunu Dil Encümeni'nin yayınlamış olduğu imlâ lûgatine göre “sodyom” olarak yazdığını ve İtalyancadan örnekler vererek bunun yanlış olmadığını açıklamaktadır.

²⁵ Daha sonra *bakır sülfatı* yerine *bakır sülfat* biçimindeki adlandırmanın kabul edilmiş olduğu görülmektedir. [*İlk ve Orta Öğretim Kimya Terimleri – Elemanların Adları ile Bileşik Cisimlerin Genel Adlanma Yolları*, İstanbul 1937, s. 10].

Bunun yanında “x” harfi yerine “ks” yazarak “oksit” yerine “oksit” biçimini kullandığını belirtmektedir. Buna karşılık, *irca* [indirgeme] ve *tahammuz* [yükseltgeme] terimleri yerine *redüksiyon* ve *oksidasyon* terimlerini kullanmayı uygun görmediğini, bu durumda “*mürci* [indirgen] ve *muhammuz* [yükseltgen] için *redüktör* veya *redüksiyon vasıtası* ve *oksidasyon vasıtası* gibi mürekkep tabirler kullanmak icap edecek, sonra da *irca etmek* ve *tahmiz etmek* için dahi redüksiyon ve oksidasyondan dilimize uygun masterlar yapmak zannımca kabil olmayacaktır” demektedir.

Element sembollerinde Alman geleneğine uyarak iyot için (I) yerine (J) sembolünü kullanmakla birlikte azot için Almanya’da kullanılan (N) sembolü yerine Fransa’da kullanılan (Az) sembolünü kullanmaktadır. Elementler için “unsur” terimini kullanmakla birlikte “element” terimini de vermektedir. Oksijeni “oksijen”, hidrojeni “hidrojen” ve halojeni de “halogen” olarak yazmakta ve bileşiklerin adlandırılmasında anyonun sonuna “i” veya “i” eki getirmektedir.

ÇİZELGE - 1

Fazlı Faik Yeğül’ün geliştirip kitaplarında kullandığı adlandırma sisteminin örnekleri ve bunların günümüzde kullanılan adlandırma sistemindeki karşılıkları

	Fazlı Faik Yeğül’ün adlandırması		Günümüzdeki sistematik adlandırma	
NaCl AsCl ₃ NaBr NaI	klorid bromid iyodid	sodyum kloridi arsenik trikloridi sodyum bromidi sodyum iyodidi	klorür bromür iyodür	sodyum klorür arsenik triklorür sodyum bromür sodyum iyodür
Na ₂ S As ₂ S ₃	sülfid	sodyum sülfidi arsenik trisülfidi	sülfür	sodyum sülfür arsenik trisülfür
Na ₂ O SO ₂ SO ₃	oksit	sodyum oksidi kükürt dioksidi kükürt trioksidi	oksit	sodyum oksit kükürt dioksit kükürt trioksit
HCl H ₂ S		klorlu hidrojen kükürtlü hidrojen		hidrojen klorür hidrojen sülfür
H ₂ SO ₃ Na ₂ SO ₃ H ₂ SO ₄ Na ₂ SO ₄ H ₃ AsO ₃ H ₃ AsO ₄	sülfid sülfat arsenit arseniyat	kükürtlü asit sodyum sülfidi kükürt asidi sodyum sülfatı arsenikli asit arsenik asidi	sülfid sülfat arsenit arsenat	sülfid asidi sodyum sülfid sülfat asidi sodyum sülfat arsenit asidi arsenat asidi
MnO Mn ₂ O ₃ Mn ₃ O ₄ MnO ₂		mangano oksidi mangani oksidi mangano mangani oksidi mangan dioksidi		mangan(II) oksit mangan(III) oksit mangan(II,III) oksit mangan(IV) oksit

Fazlı Faik Yeğül’ün Türk Dil Encümeni’nin kimya terimleri ile ilgili çalışmalarında yer alıp almadığı bilinmemekle birlikte, Fransızca yerine Almanca

adlandırma sistemini temel alarak kendine göre bir terminoloji ortaya koyduğu görülmektedir. Geliştirdiği adlandırma sistemi temel olarak Tarık Artel'in önerdiği sisteme karşıt olduğu gibi günümüzde kullandığımız adlandırma sistemine daha yakındır. Fazlı Faik Yeğül'ün geliştirip kitaplarında kullandığı adlandırma sisteminin örnekleri ve bunların günümüzde kullanılan adlandırma sistemindeki karşılıkları Çizelge 1'de, Fazlı Faik Yeğül ve Tarık Artel tarafından ileri sürülen adlandırma sistemleri ile Türk Dil Encümeni tarafından hazırlanıp Maarif Vekilliği tarafından kabul edilerek yürürlüğe konulan adlandırma sisteminin karşılaştırılması Çizelge 2'de verilmiştir.

ÇİZELGE - 2

Fazlı Faik Yeğül ve Tarık Artel'in adlandırma sistemleri ile Türk Dil Encümeni tarafından hazırlanıp Maarif Vekilliği tarafından kabul edilerek yürürlüğe konulan adlandırma sistemlerinin karşılaştırılması

	Fazlı Faik Yeğül (1931)	Tarık Artel (1935)	Maarif Vekâleti (1937 ve 1939)
Elementler			
	unsur, element	element	eleman
H	hidrojen	hydrogen	hidrojen
O	oksijen	oxygen	oksijen
C	karbon	carbon	karbon
P	fosfor	phosphor	fosfor
Cl	klor	chlor	klor
Na	sodyom	sodium	sodyum
Bileşikler			
Cl [□]	klorid	chlorur	klorür
O ^{2□}	oksit	oxyd	oksit
OH [□]	hidroksit	hydroxyd	hidroksit
CN [□]	siyanid	cyanur	kiyanür
Na ₂ O	sodyom oksidi	sodium oxydi	sodyum oksit
NaCl	sodvom kloridi	sodium chloruru	sodyum klorür
Cu ₂ Cl ₂	bakır (I)-kloridi [kupro kloridi]	bakır-(I) chloruru	bakır (1) klorür
CuCl ₂	bakır (2)-kloridi [kupri kloridi]	bakır-(II) chloruru	bakır (2) klorür

Fazlı Faik Yeğül'ün makaleleri

Darülfünun Fünûn Fakültesi Mecmuası'nda yayımlanan makaleleri

Fazlı Faik Bey Darülfünun Fen Fakültesi'nde görevli olduğu dönemde *Darülfünun Fünûn Fakültesi Mecmuası'nda [DFFM]* dört tane çeviri makale yayımlamıştır. Berlin'de iken Prof. Dr. Otto Hahn'ın öğrencisi olmasının da etkisiyle radyoaktiviteye ilgi duymuş ve bu alandaki yeni buluşların ve özellikle atom numarası kavramının Türkiye'de tanıtılmasına katkıda bulunmuştur.

Fazlı Faik [Yeğül] (Kimyager), “Bir düşman tayyare harik [yangın] bombasının muayenesi”, *DFFM*, 1, 1 (Nisan 1332 [1916]), 77 – 82.

Bu makalede Almanya'nın Trier şehrine bir düşman uçağı tarafından atılıp patlamayan yangın bombasının bu şehirdeki Mevadd-ı Gıdaiye Muayenehanesi [Gıda Maddeleri Kontrol Laboratuvarı]'nda yapılan analizinin sonuçları ve bombalardan korunmak için alınması gereken önlemler Almanca bir kimya gazetesinden tercüme edilerek aktarılmıştır. (Şekil 21).

Şekil 21. Fazlı Faik [Yeğül] Bey'in “Bir düşman tayyare harik [yangın] bombasının muayenesi” başlıklı makalesinin başlangıç sayfası. [*DFFM*, 1, 1 (Nisan 1332/1916)], 77–82.

Fazlı Faik [Yeğül] (Kimyager), “Beynelmillel Vezn-i Cüz-i Ferdî Komisyonu'nun 1916 senesine mahsus raporu”, *DFFM*, 1, 2 (Haziran 1332 [1916]), 142–146.

Bu makale, Fazlı Faik Bey kaynağını belirtmemekle birlikte, Uluslararası Atom Ağırlıkları Komisyonu'nun 1916 yılına ilişkin raporu konusunda *Zeitschrift für angewandte Chemie* adlı dergide yayınlanmış olan bir makalenin çevirisidir.²⁶ Çeşitli elementlerin atom ağırlıklarında yapılan düzeltmeler ve 1916 yılına ilişkin atom ağırlıkları çizelgesi (s. 145–146) verilmiştir (Şekil 22).

²⁶ A. Ostwald, “Bericht der Internationalen Atomgewichtskommission für 1916”, *Zeitschrift für angewandte Chemie*, 29, 3 (11 Ocak 1916), 14 – 15

Fazlı Faik [Yeğül] (Kimyager), “1915–1916 senelerinde fa’âliyet-i inşîâ’iye sahalârında [ışım/radyoaktivite alanında] icra edilen tedkikat”, *DFFM*, 1, 5 (Kânun-ı evvel 1332 [Aralık 1916]), 388 – 407 (Şekil 23).

Fazlı Faik Bey'in belirttiğine göre bu makale *Zeitschrift für angewandte Chemie* dergisinin son sayılarında yayınlanan uzun bir makalenin çevirisidir.²⁷ (Şekil 24).

۱۹۱۶ سنه مخصوص بین المللی وزنه جزوی فردی جدولی					
۱۵۷,۳	قادیلیوم	Gd	۱۰۷,۸۸	فضه	Ag
۷۲,۵	غیرمایوم	Ge	۲۷,۱	آلومینوم	Al
۱,۰۰۸	مولدالمه	H	۳۹,۸۸	ارغون	Ar
۴,۰۰۰	هلیوم	He	۷۴,۹۶	آرسنیک	As
۲۰۰,۶	زینک	Hg	۱۹۷,۲	ذهب	An
۱۶۳,۵	هولیوم	Ho	۱۱۰	بور	B
۱۱۴,۸	اندزیوم	In	۱۳۷,۳۷	باریم	Ba
۱۹۳,۱	ایدریوم	Ir	۹۱	بهریلیوم	Be
۱۳۶,۹۲	ایبود	J	۲۰,۸۰	بیروم	Bi
۳۹,۱۰	پوتاسیوم	K	۷۹,۹۲	بروم	Br
۸۲,۹۲	کریبتون	Kr	۱۲۰,۰۵	قاریون	C
۱۳۹,۰	لانثان	La	۴۰,۰۷	کلسیم	Ca
۶,۹۴	لیتیم	Li	۱۱۲,۴۰	قادیوم	Cd
۱۷۵,۰۰	لوتیتیوم	Ln	۱۴۰,۲۵	سربیوم	Ce
۲۴,۳۲	مغنزیوم	Mg	۳۵,۴۶	کلور	Cl
۵۴,۹۳	مانگان	Mn	۵۴,۹۳	قوبالت	Co
۹۶,۰	مولیدن	Mo	۵۲,۰	کروم	Cr
۱۴,۰۱	ازوت	N	۱۳۲,۸۱	سربیوم	Co
۲۳,۰۰	سودیوم	Na	۶۳,۵۷	نحاس	Cu
۹۳,۵	نیوبیوم	Nb	۱۱۲,۵	دیپروزیوم	Dy
۱۴۴,۳	نیودیم	Nd	۱۳۷,۷	آرینیوم	Er
۲۰,۲	نیون	Ne	۱۵۲,۰	آوردیوم	Eu
۵۸,۶۸	نیکل	Ni	۱۹۰	فلز	F
۲۲۲,۴	ناتون	Nt	۵۵,۴	حدید	Fe
۱۶,۰۰	مولدالموه	O	۱۶,۰	گالیوم	Ga

Şekil 22. Fazlı Faik [Yeğül] Bey'in “Beynelmîlel Vezn-i Cüz-i Ferdî Komisyonu'nun [Uluslararası Atom Ağırlıkları Komisyonu] 1916 senesine mahsus raporu” başlıklı makalesinin başlangıç sayfası (solda) ve atom ağırlıkları çizelgesinin bir bölümü (sağda; s. 145). [*DFFM*, 1, 2 (Haziran 1332/1916), 142–146].

²⁷ F. Henrich, “Neuere Forschungen auf dem Gebiete der Radioaktivität in den Jahren 1915 und 1916”, *Zeitschrift für angewandte Chemie*, 30, 19 (6 Mart 1917), 57–64; 30, 21 (13 Mart 1917), 65 – 71; 30, 23 (20 Mart 1917), 78–80. Burada bu dizi makalenin birincisinin çevirisi verilmiştir. Sık aralıklarla yayınlanan *Zeitschrift für angewandte Chemie* adlı gazete/dergi “Vereins deutscher Chemiker” [Alman Kimyacılar Derneği]’nin yayın organlarından biridir. Bu dergide bir yandan Almanya’da kimya ve kimya sanayii alanındaki gelişmeler konusunda haber ve makaleler yayınlanırken öte yandan da sanki savaş yokmuş gibi düşman ülkeler olan İngiltere, Fransa ve Amerika’da kimya ve kimya sanayii alanında meydana gelen gelişmeler çok yakından izlenerek aktarılmıştır. Bunların başında radyoaktivite ve atom yapısı konusundaki araştırmalar gelmektedir: E. Ebler ve W. Bender, “Neue Methoden zur Gewinnung des Radiums aus Uranerzen” [Uran cevherinden radyumların elde edilmesi için yeni metotlar], *Zeitschrift für angewandte Chemie*, 28, 8–9 (29 Ocak 1915), 25–48; F. Henrich, “Neuere Forschungen auf dem Gebiete der Radioaktivität in den Jahren 1913 und 1914”, *Zeitschrift für angewandte Chemie*, 28, 50 (22 Haziran 1915), 287–315.

Burada radyoaktif bozunma ve bozunma dizileri (Uran–radyum familyası, Aktinyum familyası ve Toryum familyası), izotoplar, atomun parçalanması, radyoaktif ışınlar, radyoaktif maddelerin sanayide kullanılması ve patentler gibi konularda bilgi verilmiştir. En önemli konu İngiliz Henry Gwyn Jeffreys Moseley (1887–1915) tarafından 1913–1914 yıllarında ortaya konulmuş olan²⁸ atom numarası (cüz-i ferdi numerosu) kavramının (s. 397) ele alınmasıdır. Elementlerin atom numaralarını gösteren bir çizelge (s. 398) ve atom numaralarına göre düzenlenmiş bir periyodik çizelge (s. 401) verilmiştir. (Şekil 25). Çeviri sırasında orijinal metindeki dipnotlar alınmamıştır. Bu çeviri ile radyoaktif bozunma, bozunma dizileri ve özellikle atom numarasından Türkiye'de ilk kez söz edilmiştir.

F. Henrich'in *Zeitschrift für angewandte Chemie* dergisinde yayınlanan makalelerine bakıldığında savaş ortamına rağmen H.G.J. Moseley'in atom numarası kavramının Almanya'da hızla benimsenmiş olduğu ve periyodik çizelgenin atom numarasına göre düzenlendiği görülmektedir.²⁹

Fazlı Faik [Yeğül] (Mütercimi Kimyager), “1915–1916 senelerinde fa’aliyet-i inşîâ’iye sahalarında [ışın/radyoaktivite alanında] icra edilen tedkikat (Mabad)”, *DFFM*, 2, 6 (Mart 1333 [1917]), 459–475.

Bu makale F. Henrich'in *Zeitschrift für angewandte Chemie*'de yayınlanmış olan birinci makalesinin son kısmı ile ikinci makalesinin çevirisini içermektedir. Burada kurşun izotoplarından ve radyoaktif bozunma yasasından söz edilmektedir. Yazının sonunda "Mabadı var" denilmekle birlikte *Darülfünun Fünûn Fakültesi Mecmuası* bundan sonra yayınına son verdiğinden F. Henrich'in üçüncü makalesinin çevirisi yayınlanmadan kalmıştır (Şekil 26).

²⁸ Henry Gwyn Jeffreys Moseley, “The high – frequency spectra of the elements”, *Philosophical Magazine*, 26 (156), 1017 – 1024 (1913); “The high – frequency spectra of the elements: Part II”, *Philosophical Magazine*, 27 (160), 703 – 713 (1914).

²⁹ Dr. Fritz Arndt, özellikle XX. yüzyılda çok hızla gelişen bir bilim olan kimyayı biraz geriden izlemiş ve daha sonraki gelişinde yayınladığı ders kitaplarında da Birinci Dünya Savaşı öncesinin kimya anlayışını sürdürerek bundan ayrılamamıştır. Atom numarası kavramının Almanya'da kabul görmüş ve yardımcı Fazlı Faik Bey'in de bu konudaki makaleleri Türkçeye çevirip yayınlamış olmasına karşılık Fritz Arndt atom numarası kavramını bir türlü benimseyememiş ve 1916 ve 1917'de yayınladığı kitaplarda verdiği periyodik çizelgeler 1913'de H. G. J. Moseley tarafından ortaya konulan ve kimyada bir devrim yaratan “atom numarası” kavramı yerine geleneksel “atom ağırlığı” kavramını kullanılarak düzenlenmiş, argon ile potasyum, kobalt ile nikel ve iyod ile tellür elementlerinin atom ağırlıklarına göre sıralanıştaki duruma karşıt olarak çizelgede yer alışı çerçeve içine alınarak gösterilmiştir. Buradaki durum, abartılı bir biçimde “Türkiye’ye modern kimyayı getiren adam” olarak nitelenen Fritz Arndt'in atom numarası kavramı gibi kimyada devrim yapan gelişmeleri ne kadar yakından (!) izlediğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

VII		VI		V		IV		III		II		I		VIII		IX	
U	T	U	T	U	T	U	T	U	T	U	T	U	T	U	T	U	T
F 9	O 8	N 7	C 6	B 5	Be 4	Li 3	He 2							He 2	H 1		
18,0	16,00	14,01	12,01	10,81	9,01	7,01	4,00							4,00	1,008		
Cl 17	S 16	P 15	Si 14	Al 13	Mg 12	Na 11	Ne 10							Ne 10	Ar 18		
35,46	32,06	30,97	28,09	26,98	24,31	22,99	20,18							39,95	39,95		
Mn 25	Cr 24	V 23	Ti 22	Sc 21	Ca 20	K 19	Ar 18							Ar 18	Kr 36		
54,94	51,99	50,94	47,88	44,96	40,08	39,09	39,95							79,90	79,90		
Br 35	Se 34	As 33	Ge 32	Ga 31	Zn 30	Cu 29	Ni 28							Ni 28	Co 27	Fe 26	
79,90	78,97	74,92	72,64	70,92	65,38	63,55	58,71							58,71	58,94	55,85	
— 12	Mo 42	Nb 41	Zn 40	Y 39	Sr 38	Rb 37	Kr 36							Kr 36	Rb 37	Kr 36	
— 12	95,94	92,91	91,22	88,91	87,62	85,47	83,80							83,80	85,47	83,80	
J 52	Te 52	Sb 51	Sn 50	In 49	Cd 48	Ag 47	Pd 46							Pd 46	Rh 45	Ru 44	
127,60	127,60	121,76	118,71	114,82	112,41	107,87	106,91							106,91	101,07	101,07	
Ku 63	Su 62	Nd 60	Pr 59	Ce 58	La 57												
140,91	140,91	140,91	140,91	140,91	140,91												
— 70	W 74	Ta 73	Hf 72	Tl 81	Pb 82	Bi 83	Po 84							Po 84	Fr 87	Ra 88	
— 86	183,85	182,02	180,95	208,98	208,98	208,98	208,98							208,98	223,02	226,02	
	U 92	Br(N ₂) 81	Th 90	Ac 89	Ra 88												
	238,03	(234)	232,04	(227)	226,02												

عناصرک رموزاتی پائندہ اعداد رتیبہ (جو فرڈ نوسرولری) پوزٹک آئندہ وزن جو فرڈر اعطا ایدلندہر .

Şekil 25. Fazlı Faik [Yeğül] Bey'in "1915–1916 senelerinde fa'aliyet-i inşa'iyeye [ışınmılla ilgili çalışmalar/radyoaktivite] sahalarında icra edilen tedkikat" başlıklı çeviri makalesindeki atom numaralarına göre düzenlenmiş periyodik çizelge. (s. 401).

Çizelgenin altındaki not şöyledir: "Anâsırın rûmuzâtı yanında a'dâd-ı rûtbiye (cüz-i ferd numeroları) bunların altında vezn-i cüz-i ferdiler i'tâ edilmiştir" [Elementlerin simgelerinin yanında sıra numaraları (atom numaraları) bunların altında atom ağırlıkları verilmiştir] [DFFM, 1, 5 (Kânun-ı evvel 1332/Aralık 1916), 388–407].

۱۹۱۵ و ۱۹۱۶ سنہلرندہ فعالیت اشعاعیہ ساجسدنہ تدقیقات

مابد - مخبر: کبیرا کفیل خان

قائس ولیمہر و ہاتک منکوس اولوق و عنصر کیمیوی تمیزیک وزن جوڑ فریدن آریسنی موافق یولوردر . پوزٹ معلوم تکنیکی وسیعہ بی و رادیو عناصرک جملہ دوریدہ سرمانشندہری سادہ اولوقی وجہہ دعا صریح بیروندہ تقطیبت مازک و تکمیل اشعیرک نکردندہر . موالیہا کیمیوی عنصر اوجوسی و مفہولت کیولی و اتوج اوصافک (پہا اوصافک) نوع اوصافندہ تمیزی تکلف ایدر . عین اتوج کیمیویہ شمد اشخاص کیمیویہ و پزہلواک اشعاعیہ باذولہ یابیر . پوزلیک اول وزن جوڑ فریدری وادری آتیو اوصاف (مدت حیات و سائر) ساجسدنہ پند طوریخن طوریہ کتلبه نفاق ایدن اوصاف و غالباً ثابت جوڑ پر درجہ اولوق اوزدہ دیگر بالمو اوصاف ایدہ بکدیکندن نیز ایدر . لاکن نوع جوڑ فریدریک مثبت جوہسی ساجسد . برانوزجده توضیح لمعات کیمیویہ صریح وادراویولوت طیف و املاحک مول نسبتندہکی قبلیت اغلالیسی نورمال اقدارہ جم جوڑ فریدی و سائرہ سادی ویا تقریباً ساجسد نوع اوصافیہ وزن جوڑ فریدن و رادیو آتیو اوصافندہ سلب املاحک و پوزٹک مشبوخ مخلوقریک کاتکخن و سائرندن عبارتدر . اگر شخص جنالیس و مفہولت تقابلیشدی عنصر کیمیوی مفہوی بیروندہ تمیز و ذیبت ایدریدی کہ پوزتقدردہ عنصر بالمو معلوم قویق و کیمیوی اصولقبہ غیر قابل افساددر . فقط تصور اتمی کہ ساترینوزدہ اتمک و سائرہ کی آیزوتوپیک ممکن الحمول اصول قرضاری شدیدی قدر جان اسلا قولانامند . پوزن طولان عناصر مادیمک آکزیسک اشخاص جنالیس و یاخوذ ایزوتوپ مخلوطلندن عبارت اولوق اولوقلری بیسوزدر . بیسوزدہ قائس ولیمہر ایدمک تعریق تکلف ایدر: بر عنصر کیمیوی بر مادمدہ کہ قیزی کیمیوی اصغرلر انضمام ایشیریدماتس دیگر مارک قولوی اونی اوزدہ تعریف ایلانمشدر . پوزتقدردہ ایزوتوپیک بروانت مخلوط و مخلوط عنصر و ویا مخلوط عنصر بہ اذہ ایدر .

۱۹۱۶ و ۱۹۱۵ سنہلرندہ فعالیت اشعاعیہ ساجسدنہ تدقیقات

II جسی تودہ ایدر اولوق پوزٹک مشبوخ ترکیبی III و IV بحول ایدمکی قولایدر کہ پوزتقدردہ عرش ایدر .

III و IV موفندہ تکرار He آریلورہ UV (IV) شکل ایدر کہ He جوڑ فریدنک نوسرولی تودہ تبدیل موافق اجسی ایلہ V و VI مشبوخ ترکیبیتہ متقلب اولوقیولور و یولورده UX ایلہ Io بی عرش ایدر . سوکشیسیود بر ودعا فضله He جوڑ فریدی مشبوخ ایدمک رادیوم وادریوم مماناسیونہ انقلاب ایلر :

اودود وادریوم مماناسیون شکل دستودستی برسدسی ترک وقلنجہ برچرکی ایلہ ایتا ایدمک (VIII) بیسطلندرد و پوزن مشابہ He مشبوخ ایلہ دیگر وادریوم اقسام معصولاتی اشتقاق ایشیرد :

پوزتقدردہ عرش ایلہ مشبوخ اولوان تکرری کلانہ کلمات ایدر . یوکا نظرآ و ن کول معشایی Strahlenwandlung حقددہ بر فکر ایدیلہ بیسولسدہ بر جوڑ فریدی ایلیمون ، نظریہ معاشق ایدمکی وجہہ و تجربی روشنه استاد اعطایلدیس ،

Şekil 26. Fazlı Faik [Yeğül] Bey'in "1915–1916 senelerinde fa'aliyet-i inşa'iyeye [ışınmılla ilgili çalışmalar/radyoaktivite] sahalarında icra edilen tedkikat" başlıklı çeviri makalesinin 2. kısmının başlangıç sayfası (solda) ve radyoaktif bozunma şemalarını içeren bir sayfası (sağda; s. 429). [DFFM, 2, 6 (Mart 1333/1917), 459–475].

Baytarî Mecmua'da yayımlanan makaleleri

Baytarî Mecmua, İstanbul Âli Baytar Mektebi'nin yayın organı olup aylık olarak 1923'de yayınlanmaya başlanmıştır. Fransızca adı *Revue Vétérinaire de Constantinople* olan dergi "Her nev'i hayvanatın emrâzından ıslâh ve teksîrinden ve hıfzı's sıhha-yı umûmiye ve gıdaiye ile şûûn-ı baytariyeden bahs eder." Fazlı Faik Yeğül'ün dört meslekdaşı ile birlikte kurmuş olduğu ve altı yıl süreyle yazı işlerini yürüttüğü bu dergide 1923 – 1929 yılları arasında üçü iki sayı süren ve biri de Mehmet Halit [Civelekoğlu] ile birlikte yazılmış olan 22 yazısı çıkmıştır.³⁰ 1925 yılında yayınlanan ve iki sayı süren "Cüz-i ferd ve bunun hakkında yeni tetkikat" [Atom ve bunun hakkında yeni incelemeler] başlıklı makalesi, bu alandaki ilgisinin sürdüğünü ve gelişmeleri izlediğini göstermektedir.

1. Fazlı Faik [Yeğül], "Vitaminler meselesi", *Baytarî Mecmua*, 1, 2, (1339/1923), 57–59.
2. Fazlı Faik [Yeğül], "Patatesle zehirlenme", *Baytarî Mecmua*, 1, 4 (1339/1923), 123–124.
3. Fazlı Faik [Yeğül], "Müstahzarât-ı lâhmiye ve süt tağşışatının muayenesi", *Baytarî Mecmua*, 1, 6 (1339/1923), 187–194.
4. Fazlı Faik [Yeğül], "Arjantin Cumhuriyeti'nin kasaplık hayvanatı ve cihan et piyasası", *Baytarî Mecmua*, 2, 3 (1340/1924), 83–91.
5. Fazlı Faik [Yeğül], "Almanya'da sütçülük" (Çeviri), *Baytarî Mecmua*, 2, 5 (1340/1924), 136–144.
6. Fazlı Faik [Yeğül], "Vitaminler hakkında" (Çeviri), *Baytarî Mecmua*, 2, 6 (1340/1924), 180–185.
7. Fazlı Faik [Yeğül], "Cüz-i ferd ve bunun hakkında yeni tetkikat", *Baytarî Mecmua*, 2, 8 (1341/1925), 233–243 ve 2, 9 (1341/1925), 270–277.
8. Fazlı Faik [Yeğül], "Tereyağı ve tereyağı tağşışatının ceyp polarizasyon mikroskobu ile meydana çıkarılması" (Çeviri), *Baytarî Mecmua*, 2, 11 (1341/1925), 339–342.
9. Fazlı Faik [Yeğül], "Müdahale-i cerrahîde «Marsilen» ile iptal-i his", *Baytarî Mecmua*, 2, 12 (1341/1925), 374–376.
10. Fazlı Faik [Yeğül], "Kimyevi tedavi", *Baytarî Mecmua*, 3, 2 (1341/1925), 48–53.
11. Fazlı Faik [Yeğül], "Opstipol – Yeni bir müzâd-ı ishâl ile pratik tecrübeler", *Baytarî Mecmua*, 3, 3 (1341/1925), 81–85.
12. Fazlı Faik [Yeğül], "Brun'da Çekoslovakya Cumhuriyeti Mekteb-i Âlisi", *Baytarî Mecmua*, 3, 4 (1341/1925), 116–122.
13. Fazlı Faik [Yeğül], "Amerika'nın büyük mezbahalarında hayvanî enkazdan istifade" (Çeviri), *Baytarî Mecmua*, 3, 8 (1341/1925), 251–252.
14. Fazlı Faik [Yeğül], "Seretan'ın tüfeylü'l-menşe olarak teşekkülü hakkında yeni mesai ve tetkikat", *Baytarî Mecmua*, 4, 2 (1926), 49–58 ve 4, 3 (1926), 84–87.
15. Fazlı Faik [Yeğül], "Cinsî hormonlar hakkında" (Çeviri), *Baytarî Mecmua*, 4, 3 (1926), 87–93.
16. Fazlı Faik [Yeğül], "Yine kanser meselesi", *Baytarî Mecmua*, 4(4), 125 – 127 (1926) ve 4(5 – 6), 139 – 145 (1926).

³⁰ Nihal Erk ve Ferruh Dinçer, a.g.e., s. 125–126.

17. Fazlı Faik [Yeğül], “Vitaminler”, *Baytarî Mecmua*, 4(4),127 – 128 (1926).
18. Fazlı Faik [Yeğül], “Asrî ve numune-i imtisal olacak yeni bir «sütü devamlı teshin» müessesesi”, *Baytarî Mecmua*, 4 (Şubat 1927), 184189.
19. Fazlı Faik [Yeğül], “Arjantin’de dün derece-i hararetlerde et muhafazası usulleri hakkında icra edilen mukayeseli tatbikat” (Çeviri), *Baytarî Mecmua*, 5, 4 (1927), 120–123.
20. Fazlı Faik [Yeğül], “Tababet-i baytariye sahasında tedavi-i kimyevî terakkiyatı” (Çeviri), *Baytarî Mecmua*, 5 (Nisan 1928), 266–273.
21. Fazlı Faik [Yeğül] ve Mehmet Halit [Civelekoğlu], “Hayvan gıdaları hakkında 22 Kânunuevvel 926 tarihli Alman Kanunu”, *Baytarî Mecmua*, 6, 8 (1929), , 229–233 ve 6, 9 (1929), 272.
22. Fazlı Faik [Yeğül], “Vitamin hakkındaki fennî tetkikatın vaziyet-i hazırası” (Çeviri), *Baytarî Mecmua*, 6, 12 (1929), 340–346.

Kimya ve Sanayii Mecmuası’nda yayımlanan makaleler

Türkiye’de 1917’de kimyagerlik öğretiminin başlamasının ardından 1920li yılların sonuna doğru “diplomalı kimyagerler”in sayısı giderek artmaya başlamıştır. Buldukları yer ve işlerinden olacaklarından korkan “tasdiknameli kimyagerler” ile onları destekleyenler tarafından “diplomalı kimyagerler”e karşı önemli bir direnç ortaya çıkmıştır. Fen Fakültesi’nden diplomalı kimyager olarak mezun olan kimyagerler tarafından 1919’da kurulmuş olan “Türk Kimyagerler Cemiyeti” diplomalı kimyagerleri bünyesine alıp bunların haklarının savunucusu olmuştur. 1930’lu yılların başlarında diplomalı kimyagerler ile esas olarak tasdiknameli kimyagerleri bünyesinde toplamak üzere Yüksek Ziraat Enstitüsü’nden Dr. İsfendiyar Esat Kadaster tarafından “Türkiye Umum Kimyagerler Cemiyeti” kurulmuş ve daha sonra bu cemiyet “Türkiye Genel Kimyagerler Kurumu” adını almıştır. Bu gelişmeler karşısında “Türk Kimyagerler Cemiyeti” 1930’lu yılların ortalarında adını “Türk Diplom [Diplornalı] Kimyagerler Birliği” olarak değiştirmiştir. Türk Kimyagerler Cemiyeti’nin kurucularından ve yöneticilerinden biri olan dönemin tanığı Mehmed Ali Kâğıtçı diplomalı ve tasdiknameli kimyagerler arasındaki çatışma konusunda aşağıdakileri yazmaktadır.³¹

“Başta Gümrük ve İnhisarlar İdareleri olmak üzere, çeşitli resmî ve özel müesseseler ve fabrikalar Kimya Enstitüsü mezunu, diplomalı kimyagerleri, beklenen, özlenen elemanlara kavuşmanın sevinci ile bağrılarına basmışlar, kendilerine iş vermişlerdir. Maarif Vekâleti, esasen Kimya Enstitüsü’nün değerini hepsinden iyi bildiği cihetle, kadrolarında diplomalı kimyagerlere tercihan yer vermiştir.

Fakat Sağlık Vekâleti’nin, “Meclis-i Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye” zihniyetine münkad [boyun eğen] erkânı, Kimya Enstitüsü’nden mezun hakikî kimyagerleri

³¹ Mehmed Ali Kâğıtçı, “Türkiye’de kimyagerlik – 4”, *Tarih Konuşuyor*, 8 (60), s. 4042 (Ocak 1969).

yadırgamışlar, eski usulü, yani Demirkapı Kimyahanesi'nde³² tatbik edilmiş bulunan tarihî «Tasdiknameli Kimyager» yetiştirme sistemini savunur olmuşlardı. Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Vekâleti zamanında ise bu yadırgama, Türk kimyagerliğine karşı cephe alma mahiyeti arzına başlamış, Kimya Enstitüsü'nün kuruluşundan önceki «tasdikname» sistemine bağlı olanların ellerinden «ekmekleri alınacak» vehmine kapılmış olmanın telâşi ile, diplomalı kimyagerlere karşı engellemeler baş göstermiştir.

Zamanla bu hâd yadırgama (phobie) hafiflemiş ve hattâ sağlık teşkilâtında. Hıfzıssıhha ve Belediye Kimyahanelerinde, Kimya Enstitüsü mezunu kimyagerlere yer ve değer verilmiş ise de, bazı müfritlerin «Meclis-i Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye» sistemini idame peşinde buldukları âsârı ile tezâhür etmiştir.³³

Şekil 27. Kimya ve Sanayi Mecmuası'nın Teşrin-i evvel [Ekim] 1927 tarihli ilk sayısının kapağı.

Bu tartışmaların içinde etkin bir biçimde yer aldığı anlaşılan Fazlı Faik Bey, Türk Kimyagerler Cemiyeti'nin başkanı olduğu dönemde dört kimyager arkadaşı ile birlikte 1 Ekim 1927'den itibaren bu cemiyetin yayın organı olarak *Kimya ve Sanayi Mecmuası*'nı yayınlamaya başlamıştır.³³ Yayımları üç sayı süren³⁴ bu dergide Fazlı Faik Bey'in üç makalesi yayınlanmıştır. (Şekil 27).

³² Burada Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Haydarpaşa'ya taşınmadan önce bulunduğu Sirkeci'deki Demirkapı'ya gönderme yapılmaktadır.

³³ Emre Dölen, *Açıklamalı Türkiye Kimya Dergileri Bibliyografyası* (1911 – 1990), İstanbul 1990, s. 20 – 23.

³⁴ *Kimya ve Sanayi Mecmuası*, Sayı 1 (Teşrin-i evvel [Ekim] 1927); Sayı 2 (Kânun-ı sâni [Ocak] 1928); Sayı 3 (Nisan 1928).

1. Fazlı Faik [Yeğül], “Şekerin, hususile kanda, tayini için basit bir mikrometri usulü”, *Kimya ve Sanayii Mecmuası*, Sayı 1, (Teşrin-i evvel [Ekim] 1927), 16–17.
2. Fazlı Faik [Yeğül], “Bulgaristan’da gülyağcılık”, *Kimya ve Sanayii Mecmuası*, Sayı 1 (Teşrin-i evvel [Ekim] 1927), 23 – 24.
3. Fazlı Faik [Yeğül], “Svante Arrhenius [Arrhenius] (1859–1927)”, *Kimya ve Sanayii Mecmuası*, Sayı 2 (Kânun-ı sâni [Ocak] 1928), 59–64.

Yüksek Ziraat Enstitüsü Dergisi’nde yayımlanan makale

Fazlı Faik Yeğül, Otto Hahn’ın bir makalesini de çevirerek yayınlamıştır: Otto Hahn (Çeviren Fazlı Faik Yeğül), “Kimyasal elementlerin değişimi (Transmütasyonu): Bir kimyasal – fiziksel elbirliği ile çalışma bahsi”, *Yüksek Ziraat Enstitüsü Dergisi*, 6, 1, (1946), 211–222.

Sonuç

Veteriner kökenli olmakla birlikte Amanya’daki kimya öğreniminin ardından kendini kimyacı olarak tanımlayan Fazlı Faik Yeğül genel olarak kimya dersleri vermiş, derslerine ilişkin ders kitaplarının tümünü yayınlamıştır. Öğrenimi sırasında Prof. Dr. Otto Hahn’ın derslerini izlemiş ve radyoaktivite ile çekirdek kimyasına büyük ilgi duymuş ve bu ilgisi yaşamı boyunca sürmüştür. Birinci Dünya Savaşı sırasında radyoaktivite konusundaki güncel gelişmeleri Türkçeye aktararak yayınlamış, atom numarası kavramını Türkiye’de ilk kez tanıtmış ve atom numaralarına göre düzenlenmiş bir periyodik çizelge vermiştir.

Kaynaklar

- Akman, Şahin, “Büyük acımız: Hocamız Ord. Prof. Fazlı Faik Yeğül’ün ölümü”, *Türk Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 35, 11–12 (1965), 630–631.
- Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını (1933–1947)*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara 1948.
- Artel, Tarık, *Türkçe Kimya Nomenclaturu Nasıl Olmalıdır*, İstanbul 1935.
- Baytar Fakültesi 1934–1935*, Ankara 1935.
- Bekman, Muzaffer, *Veteriner Tarihi*, Ankara 1940.
- Bekman, Muzaffer, *Veteriner Hekimliğimizin Fetret Devri (1918–1922)*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1950.
- Çiftçi, Cemalettin Yaşar, *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933–1948)*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara 2008.
- Diñçer, Ferruh, “Veteriner hekimliği arşivinden bir örnek: Fazlı Faik Yeğül’ün otobiyografisi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 6, 2 (2005), 117–124.
- Dölen, Emre, *Açıklamalı Türkiye Kimya Dergileri Bibliyografyası (1911–1990)*, TMMOB Kimya Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Yayını, İstanbul 1990.
- Dölen, Emre, *İstanbul Darülfünunu’nda Alman Müderrisler (1915–1918)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

Erk, Nihal, “Ord. Prof. Dr. Fazlı Faik Yeğül (1882–1965)”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 12, 3 (1965), 250–256.

Erk, Nihal ve Ferruh Dinçer, *Türkiye’de Veteriner Hekimlik Öğretimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Tarihi*, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları, Ankara 1970.

Günergun, Feza, “Darülfünun kimya eğitiminde reform: I.Dünya Savaşı yıllarında İstanbul’a gelen üç Alman kimyager,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c.10, sayı 1, 2008, s.47-90.

İlk ve Orta Öğretim Kimya Terimleri (Birleşik Cisimlerin Umumi Adlanma Yolları – Türkçe–Osmanlıca / Osmanlıca–Türkçe / Fransızca–Türkçe), T.C. Maarif Vekilliği, İstanbul 1939.

İlk ve Orta Öğretim Kimya Terimleri (Elemanların Adları ile Bileşik Cisimlerin Genel Adlanma Yolları), T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 1937.

İlk ve Orta Öğretim Kimya Terimleri (Türkçe–Osmanlıca / Osmanlıca–Türkçe / Fransızca–Türkçe), T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 1937.

İlk ve Orta Öğretim Matematik Terimleri – Karşılık Konulmada Tutulan Metodu Gösterir Gütbetik, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 1937.

“İzmir Veteriner Hekimler Odası’nın kuruluş tarihçesi”, <http://www.izmir-who.org/tarihce.asp>

Kâğıtçı, Mehmed Ali, “Türkiye’de kimyagerlik-4”, *Tarih Konuşuyor*, 8, 60 (Ocak 1969), 4042.

Osmanağaoğlu, Şule, “Türk tarihinde veteriner hekim büyüklerimiz”, *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 81, 1 (2010), 3–7.

Özkazanç, A. Nazım, “Büyük acımız: Hocamız Ord. Prof. Fazlı Faik Yeğül’ün ölümü”, *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 35, 11–12 (1965), 630–631.

Soydan, Hasan (yay.haz.), *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi*, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Eğitim, Yayın ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı Matbaası, [Ankara, 2012].

Schmidt, F[rantz], “Deutsche professoren in Konstantinopel”, *Die Woche*, 25 (1916), 892–898.

Y.Z.E. Veteriner Fakültesi Yıllığı 1946, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara 1946

The veterinarian-chemist Fazlı Faik Yeğül (1882-1965): A biography commemorating the 50th anniversary of his passing

Born in 1882 in Thessaloniki (Greece), Fazlı Faik Yeğül completed his primary and high school education in his hometown – which then was a part of the Ottoman Empire He graduated from the Civilian School of Veterinary Sciences (*Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi*) in Istanbul in 1903, ranking first in class. He took office in the Ministry of Agriculture in 1904. After working in Tekirdağ ve Edirne he was appointed in 1906 as professor to the Civilian School of Veterinary Sciences. In 1909, Fazlı Faik was sent by the Ottoman

government to Germany to specialize in chemistry. He studied with the renowned chemists of the Berlin University, and after returning back to Istanbul, resumed his work as chemistry professor at the Civilian School of Veterinary Sciences. In 1916, Fazlı Faik became the assistant and interpreter to Dr. Fritz Arndt who was among the professors assigned to the Istanbul Darülfünun (University) during WWI. Following the foundation of the Institute for Chemistry by German professors, he assumed the teaching of analytical chemistry. During these years he translated into Turkish the two books authored by Prof. Arndt. Meanwhile, he compiled a book on quantitative analysis consulting German chemistry books.

Following the armistice of 1918, he returned to his post in the Civilian School of Veterinary Sciences, and lectured there in chemistry and toxicology, while compiling textbooks on both subjects. In 1933, he was named associate professor to the newly founded Higher Institute for Agriculture of Ankara (*Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü*). He was promoted “Professor” and “Ordinarius Professor”, respectively, and acted as dean of the Faculty of Veterinary Sciences for two terms. Elected Rector of the Higher Institute for Agriculture of Ankara, Fazlı Faik Yeğül published several translations and review articles on veterinary and chemistry in various journals and newspapers. In these articles, he endeavoured to introduce new findings and developments in veterinary sciences and chemistry to the Turkish reader. While in Germany he was keenly interested in radioactivity and nuclear chemistry; he was the first to introduce the concept of atomic number to Turkey.

Key words: Fazlı Faik Yeğül, veterinary education, chemistry education, Civilian School of Veterinary Sciences, Ankara Higher School of Agriculture, Istanbul Darülfünun, the concept of atomic number.

Ölümünün 50. yılında veteriner kimyager Ord. Prof. Fazlı Faik Yeğül (1882–1965)

Fazlı Faik Yeğül 1882’de Selânik’de doğdu, ilk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra 1899’da girdiği Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi’ni 1903’de birincilikle bitirdi. 1904’de Ziraat Nezâreti’nde veteriner olarak göreve başladı. Tekirdağ ve Edirne’de çalıştıktan sonra 1906’da Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi’nde öğretim üyesi olarak görevlendirildi. 1909’da açılan sınavı kazanarak kimya konusunda uzmanlaşmak üzere Almanya’ya gönderildi. Berlin Üniversitesi’nde dönemin ünlü kimyacılarının öğrencisi oldu ve yanlarında çalıştı. İki yıl sonra İstanbul’a dönerek Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi’nde kimya hocası olarak görevini sürdürdü. 1916’da I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul Darülfünunu’na gelen Alman müderrislerden Dr. Fritz Arndt’ın yanına yardımcı ve tercüman olarak verildi. Almanlar tarafından Kimya Enstitüsü

kurulup kimyagerlik öğretimi başlayınca Analitik Kimya derslerini vermeye başladı. Bu dönemde Dr. Fritz Arndt'ın iki kitabını çevirdiği gibi kendisi de bir kantitatif analiz kitabını çevirip derledi.

Mütarekeden sonra Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi'ndeki görevine geri dönerek burada kimya ve toksikoloji dersleri vermeyi sürdürdü ve bu derslerin ders kitaplarını hazırladı. 1933'de yeni kurulan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde doçent olarak görevlendirildi. Burada profesör ve ordinaryüs profesör olduğu gibi iki dönem Veteriner Fakültesi dekanlığı yaptı ve bir dönem de bu kurumun rektörlüğüne seçildi. Fazlı Faik Yeğül çeşitli gazete ve dergilerde veterinerlik ve kimya alanlarında çok sayıda çeviri ve derleme makale yayınladı. Bu makalelerde gerek veterinerlik ve gerekse kimya alanlarında yeni buluş ve gelişmeleri Türkiye'de tanıtmaya çalıştı. Almanya'dayken radyoaktivite ve çekirdek kimyasına büyük ilgi duydu, atom numarası kavramını Türkiye'de tanıtan ilk kişi oldu.

Anahtar sözcükler: Fazlı Faik Yeğül, veterinerlik eğitimi, kimya eğitimi, Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, İstanbul Darülfünunu, atom numarası kavramı.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara: Fon kodu 30.11.1.2 / Yer No. 191.13.14 (14 Mayıs 1947).

Basılı Kaynaklar/ Printed Sources

Akman, Şahin. "Büyük Acımız: Hocamız Ord. Prof. Fazlı Faik Yeğül'ün Ölümü." *Türk Veteriner Hekimler Derneği Dergisi* 35, 11–12 (1965): 630–631.

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını (1933–1947). Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, 1948.

Arndt, Fritz. *Gayrı Uzvi Kimyadan İlk Tatbikat*. İstanbul: Fen Fakültesi Neşriyatı, 1935.

Arndt, Fritz. *Kısa Kimya Tatbikatı (P.C.N. Talebesi için)*. Çeviren Dr. Abdurrahmanlı ve Selâhattin Mustafa. İstanbul: Fen Fakültesi Neşriyatı, 1934.

Arndt, Fritz. *Kimya-yı Gayr-ı Uzviden İlk Tatbikat*. Çeviren Fazlı Faik Yeğül. İstanbul: Maarif-i Umumiye Nezareti Telif ve Tercüme Kütüphanesi, 1333 [1917].

Arndt, Fritz. *Kurzes chemisches Praktikum*. 7-9. Auflage. Berlin & Leipzig: Walter de Gruyter, 1926.

Arndt, Fritz. *Muhtasar Tatbikat-ı Kimyeviye*. Çeviren Fazlı Faik Yeğül. İstanbul: Maarif-i Umumiye Nezareti Telif ve Tercüme Kütüphanesi, 1332 [1916].

Artel, Tarık. *Türkçe Kimya Nomenclaturu Nasıl Olmalıdır*. İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat, 1935.

Aykut, Mehmed Akif. *Kimyevî Toksikoloji*. İstanbul: Kader Matbaası, 1920.

Baytar Fakültesi 1934–1935, İstanbul: Arkadaş Basımevi, 1935.

Bekman, Muzaffer. *Veteriner Hekimliğimizin Fetret Devri (1918–1922)*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1950.

Bekman, Muzaffer. *Veteriner Tarihi*. Ankara: Ankara Basım ve Cildevi, 1940.

Çiftçi, Cemalettin Yaşar. *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933–1948)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, 2008.

Diñçer, Ferruh. "Veteriner Hekimliği Arşivinden Bir Örnek: Fazlı Faik Yeğül'ün Otobiyografisi." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 6, 2 (2005): 117–124.

Dölen, Emre. *Açıklamalı Türkiye Kimya Dergileri Bibliyografyası (1911 – 1990)*. İstanbul: TMMOB Kimya Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, 1990.

Dölen, Emre. *İstanbul Darülfünunu'nda Alman Müderrisler (1915–1918)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2013.

Ebler, E., and W. Bender. "Neue Methoden zur Gewinnung des Radiums aus Uranerzen." *Zeitschrift für angewandte Chemie*, 28, 8–9 (1915): 25–48.

Erk, Nihal ve Ferruh Diñçer. *Türkiye'de Veteriner Hekimlik Öğretimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi, 1970.

Erk, Nihal. "Ord. Prof. Dr. Fazlı Faik Yeğül (1882 – 1965)." *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 12, 3 (1965): 250–256

"Fazlı Faik Yeğül'ün Ölüm İlânı." *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1965.

Günergun, Feza. "Darülfünun Kimya Eğitiminde Reform: I. Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul'a Gelen Üç Alman Kimyager." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 10, 1 (2008): 47-90.

Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi. Yayına hazırlayan Hasan Soydan. Ankara: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2011.

Henrich, Ferdinand. "Neuere Forschungen auf dem Gebiete der Radioaktivität in den Jahren 1913 und 1914." *Zeitschrift für angewandte Chemie* 28, 50 (1915): 287-315.

Henrich, Ferdinand. "Neuere Forschungen auf dem Gebiete der Radioaktivität in den Jahren 1915 und 1916." *Zeitschrift für angewandte Chemie* 30, 19 (1917): 57-64; 30, 21 (1917): 65-71; 30, 23 (1917): 78-80.

Hopff, Heinrich. *Kısa Organik Kimya*. Çeviren Fazlı Faik Yeğül. Ankara: T.C. Tarım Bakanlığı Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörlüğü, 1946.

İlk ve Orta Öğretim Kimya Terimleri – Birleşik Cisimlerin Umumî Adlanma Yolları: Türkçe–Osmanlıca / Osmanlıca–Türkçe / Fransızca–Türkçe. İstanbul: T.C. Maarif Vekilliği, 1939.

İlk ve Orta Öğretim Kimya Terimleri – Elemanların Adları ile Bileşik Cisimlerin Genel Adlanma Yolları. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı, 1937.

İlk ve Orta Öğretim Kimya Terimleri – Elemanların Adları ile Bileşik Cisimlerin Genel Adlanma Yolları. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı, 1937.

İlk ve Orta Öğretim Kimya Terimleri – Türkçe–Osmanlıca / Osmanlıca–Türkçe / Fransızca–Türkçe. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı, 1937.

İlk ve Orta Öğretim Matematik Terimleri – Karşılık Konulmada Tutulan Metodu Gösterir Gütbetik. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı, 1937.

Kâğıtçı, Mehmed Ali. "Türkiye'de Kimyagerlik 4." *Tarih Konuşuyor* 8, 60 (1969): 4042.

Kimya ve Sanayii Mecmuası (Teşrin-i evvel /Ekim] 1927): Kapak.

Magazine 26, 156 (1913): 1017-1024; "The High-Frequency Spectra of the Elements: Part II." *Philosophical Magazine* 27, 160 (1914): 703-713.

Moseley, Henry Gwyn Jeffreys. "The High-Frequency Spectra of the Elements." *Philosophical*

Osmanağaoğlu, Şule. "Türk Tarihinde Veteriner Hekim Büyüklerimiz." *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi* 81, 1 (2010): 3-7.

Ostwald, Wilhelm. "Bericht der Internationalen Atomgewichtskommission für 1916." *Zeitschrift für angewandte Chemie* 29, 3 (1916): 14-15.

Özkazanç, A. Nazım. "Büyük Acımız: Hocamız Ord. Prof. Fazlı Faik Yeğül'ün Ölümü." *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi* 35, 11-12 (1965): 630-631.

Sarı, Nil, Burhan Akgün ve Ümit Emrah Kurt. *Kuruluşundan 1933 Reformuna Fotoğraflarla İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2011.

Schmidt, Franz. "Deutsche Professoren in Konstantinopel." *Die Woche* 25 (1916): 892-898.

Stock, Alfred and Arthur Stahler. *Praktikum der Quantitativen anorganische Analyse*. Berlin: Springer Verlag, 1909.

Stock, Alfred ve Arthur Stähler. *Tahlil-i Mikdarî Tatbikatı*. Çeviren Fazlı Faik Yeğül. İstanbul: Maarif-i Umumiye Nezareti Telif ve Tercüme Kütüphanesi, 1332.

Y.Z.E. Veteriner Fakültesi Yıllığı 1946. Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1946.

Yeğül, Fazlı Faik. "Beynelmilel Vezn-i Cüz-i Ferdî Komisyonu'nun 1916 Senesine Mahsus Raporu." *Darülfünun Fünun Fakültesi Mecmuası* 1, 2 (Haziran 1332/1916): 142-146.

Yeğül, Fazlı Faik. "1915–1916 senelerinde Fa'âliyet-i İnşîâ'îye Sahalarında İcra Edilen Tedkikat." *Darülfünun Fünun Fakültesi Mecmuası* 1, 5 (Kânun-ı evvel 1332/Aralık 1916): 388–407; 2, 6 (Mart 1333/1917): 459-475.

Yeğül, Fazlı Faik. "Bir Düşman Tayyare Harîk Bombasının Muayenesi." *Darülfünun Fünun Fakültesi Mecmuası* 1, 1 (Nisan 1332/1916): 77-82.

Yeğül, Fazlı Faik. *Gayri Uzvi Kimya*. İstanbul: Yüksek Baytar Mektebi Külliyyatı, 1931.

Yeğül, Fazlı Faik. *Muhtasar Baytarî Tıbbî Adlî*. Ankara: T.C. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörlüğü, 1937.

Yeğül, Fazlı Faik. *Toksikologia*. İstanbul: Yüksek Baytar Mektebi Külliyyatı, 1931.

Yeğül, Fazlı Faik. *Uzvi Kimya*. İstanbul: Yüksek Orman Mektebi Külliyyatı, 1931.

Elektronik Kaynaklar / Electronic Sources

"İzmir Veteriner Hekimler Odası'nın Kuruluş Tarihçesi." İzmir Veteriner Hekimleri Odası.

<http://www.izmir-vho.org/tarihce.php>